NAŠE ŘEČ

ROČNÍK IV. ČÍSLO 6-7

RENÉ LOTE:

VYUČOVÁNÍ JAZYKU MATEŘSKÉMU VE FRANCII.*)

Z rukopisu přeložil Jos. Chlumský.

»Hlavní věc je vzbudit zájem mladého posluchačstva žákovského o jazyk mateřský. Uvedu několik prostředků, jimiž se to u nás děje:

1. Budí se u žáků zájem o dějiny jejich vlastní země, budí se v nich hrdost, že jsou Francouzi, a tím také hrdost, že mluví jazykem tohoto slavného národa. Za tím účelem ukládají se dětem k učení nazpamět krátká vypravování o vynikajících událostech z našich dějin. Jsou to hrdinské činy panny Orleanské a du Guesclina, vtipné průpovědi oblíbeného krále Jindřicha IV., moudrost a ctnosti svatého Ludvíka, lidový původ některých generálů z doby velké revoluce francouzské atd. Spolu se jim ukládají některé básně vlastenecké, na př. básně Hugovy, které oslavují naši minulost a velikost Francie.**

---

* Při stescích, které se u nás ozývají na vyučování jazyku mateřskému, na nevážnost k jazyku a na úpadek naší řeči vůbec, článek našeho přítele prof. dra R. Lota přijde našim čtenářům asi vhod. Líčí šťastnější poměry jazykové ve Francii, uvádí stručně jejich příčiny a může býti popudem k přemýšlení a zlepšení práce u nás. Za laskavou ochotu, s níž prof. Lote nám vyhověl a hlavní věci stručně vypsal, vyslovujeme mu srdečné díky, spojujíce s nimi zároveň výraz upřímné vděčnosti za sympatie, které ve svém »Discours prononcé le 13 Juillet 1916 à la distribution des prix du lycée de Troyes« projevil uprostřed světové války našemu národu.

** Pozn. překladatelova: Sám jsem měl příležitost minulého roku v pařížské škole dívčí (rue de l'arbalète) slyšet odříkávati sborem úchvatné verše Hugovy:

»Gloire à la France immortelle,
Gloire à ceux qui sont morts pour elle.«

(Sláva nesmrtelné Francii, sláva těm, již za ni dali svůj život.) Přednes těch dětí byl tak výrazný, tak procítěný, že jsem se při tom neubránil pohnutí.

2. Pěstuje se cit pro krásy jazykové hlasitým čtením v třídách nižších a potom i ve vyšších (zde se čtou zvláště francouzští spisovatelé klasičtí.) Kromě toho se učí žáci krásným místům nazpamět a při těchto cvičeních v přednášení (exercices de récitation) se přikládá největší důležitost dokonalému vyjádření smyslu (la diction; viz později). Konečně se na konci každého čtvrtletí ukládá písemná práce z přednášení (composition de récitation et de diction), pro niž jsou určeny dvě ceny (prix) a několik pochvalných uznání (accessit) na konci školního roku. Tento zvyk povzbuzuje horlivost, budí ctižádost a tím pěstuje smysl pro krásnou řeč i zálibu v ní (podrobný výklad později).

Co však nejvíce budí lásku k jazyku francouzskému, to je pěstování smyslu pro krásy jazykové důkladným seznamováním s krásnými spisy (*la culture littéraire*), a to se u nás provádí velice pečlivě. Na střední škole přední místo má forma, t. j. náležité vyjadřování myšlenek, hlavním cvičením je francouzská práce písemná, jejímž podstatným úkolem je naučit se psát, náležitě seřaďovat, pořádat myšlenky a stavět je proti sobě co nejlogičtěji, nejjasněji a nejkrásněji. K tomu dodávám, že vyučování *latině* (v. později), tak jak se u nás provádí, přispívá k vypěstění přesného citu jazykového u žáků, zvláště velice pečlivým cvičením v překládání z latiny do franštiny. Upozorňuji zvláště na důležitost, jež se u nás přikládá umění písemně vyjadřovat své myšlenky (*l'art de composer*); tato obratnost schází skoro vesměs našim soupeřům Němcům; jejich nedostatek, zkrátka, vězí v tom, že se nepropracovali dobrou »retorikou« (t. j. cvičeními jazykovými, která se konají zvláště v třídě zvané Retorika, od r. 1902 »classe de Première«).

4. Na školách vysokých (v. později) přikládá se rovněž hlavní důležitost písemné práci francouzské, obratnému podání myšlenek a uhlazenému vyjadřování (l'art de bien présenter ses idées et de s'exprimer avec élégance). Naše státní zkoušky, které otvírají přístup k učitelství středoškolskému, pamatují především na přednosti formy, jak písemné tak ústní; v podstatě jde při nich o to, dobře pojednat o dané otázce a podat výklad právě tak skvělý svou formou jako pevný svým obsahem.

Tato *převládající péče o přednosti formy*, v níž třeba vidět *francouzský smysl pro pořádek a jasnost v myšlení*, je nejtrvalejším dědictvím vysoké školy vzorné (École normale supérieure), ačkoli nikterak dědictvím jejím výhradním.

Tato záliba v řeči přesné a uhlazené je ostatně *zárukou přesnosti a jasnosti, když se pojednává o otázkách vědeckých*. Zkrát-

ka, veškeré naše vyučování má za účel, aby se uskutečnil v mladých duších tento klasický předpis našeho Boileau-a:

Ce que l'on conçoit bien s'énonce clairement
Et les mots pour le dire arrivent aisément.
(Co se dobře pochopí, jasně se také vysloví;
a k vyjádření snadno slova se dostaví.)«

K tomuto stručnému obrázku poslal René Lote jako doplněk ještě tyto poznámky:

»Co se týče *vyučování gramatického*, nemyslím, že by u nás na něm bylo něco zvláštního; mluvnici se učí theoreticky, z příruční mluvnice; ale vyučování to se oživuje i různými cvičeními, zvláště rozborem článků vhodně volených, které působí na obraznost, jako bajek nebo krátkých povídek. Při té příležitosti se rozšiřuje a prohlubuje znalost jazyka mateřského, žáci se učí přesně ohraničovati smysl slov. Příklad: Spisovatel užil obratu *avoir maille à partir avec quelqu'un* (míti něco s někým, doslova »míti penízek na rozdělenou s někým«; *maille*, jméno malé mince, dávno vyšlé z obyčeje, *partir* se zaniklým významem »děliti«). Užívá-li se ještě tohoto obratu a v jakém smyslu? Jaký je jeho původ? — Nebo čteme v bajce Lafontainově *la volatile malheureuse* (nešťastný pták; *volatile*, vl. »okřídlenec«, je v bajce Lafontainově r. žen., dnes je však obyčejně r. muž.). Je toto slovo ještě dnes rodu ženského? Utvořte různá slova téhož kořene a sestrojte věty s každým takovým slovem. — Jiná otázka: Znáte synonyma k slovu *travail* (práce)? Na př. *labeur*. Čím, jakým odstínem, liší se od sebe tato synonyma nebo smysl těchto synonym? Nebo: Proč Lafontaine užívá slov *Jeannot Lapin* (»Honza Králík«)? S jakým úmyslem ironickým? — Jaký smysl má bajka o cvrčku a mravenci? Najdou se v obyčejném životě lidé, kteří si vedou jako jedna nebo druhá z těchto dvou osob v bajce Lafontainově? Podejte příklady!« —

»*Cvičení ve čtení a přednášení* mají tu zvláštnost, že zde podstatnou úlohu má dokonalé vyjadřování smyslu (*la diction*). Žáci se učí vyslovovat a měnit melodii řeči (inflexions de la voix) i napodobovat smysl určitými posunky a pohyby jako nastávající herci Národního divadla francouzského v Paříži. Někdy se dávají čísti nebo přednášeti rozhovory dvěma žákům, kteří si odpovídají; spolužáci mívají ze začátku chuť se smát, ale brzy se dávají strhnouti obratností mladých herců, zvláště dovede-li učitel vplétati jemné poznámky týkající se výstižného přednesu

obou mluvčích anebo upozorňující na odstíny smyslu obsaženého v příslušných větách. —

Za odměnu, jako zvláštní vyznamenání pro třídu, přečte nebo přednese učitel žákům něco sám, obyčejně v hodině před samými svátky; vybere si k tomu nejraději místa psaná slohem vzletným, z Bossueta, Rousseaua, Chateaubrianda, anebo, pro změnu, několik malebných stránek z Flauberta, Daudeta atd.«

»Co se týče *písemných prací*, je vždy jedna práce každý týden, což při 10 nebo 12 předmětech je skutečně pro každý předmět jedna zkouška za čtvrt roku. Začátek školního roku je 1. října, písemná práce z latiny do franštiny je 15. října, z počtů 22. října, z živých jazyků 29. října, z jazyka francouzského 5. listopadu atd.

Pořadí i známky, které žáci dostali z písemné práce, předčítá žákům ve třídě ředitel ústavu s censorem. Ředitel připojuje k tomu své poznámky, pochvalu nebo pokárání, a končí úvahou o důležitosti předmětu pro žáky.

Rozdělování cen žákům se děje každoročně kolem 15. července způsobem slavnostním a nabývá rozsahu místní slavnosti. Předsedou při této slavnosti je prefekt příslušného kraje (= krajský hejtman) nebo generál nebo poslanec, podle toho, jak je to zrovna nejvhodnější. Předsedající osoba má slavnostní řeč, potom mluví některý profesor o látce literární, kterou si vybral. Když řečníci skončí, čtou se jména žáků vyznamenaných; ti po třídách předstupují na podium pro svou odměnu. Dovedete si představiti hrdost dětí, hrdost matek, obdiv žáků z nižších tříd k hochům z tříd vyšších vyznamenaným za francouzskou práci. Místní noviny přinášejí ohlas této literární slavnosti, při níž hraje vojenská hudba.«

»Slovem *culture littéraire* rozumíme literární vzdělání nebo vytříbení jemného vkusu pro jazykové krásy. Tím se žáci učí zvláště vyciťovati odstíny slohové, jemnosti v myšlence u dobrých spisovatelů. Právě toto vypěstění a vytříbení vkusu nám umožňuje, že dovedeme oceniti půvab a úsečnost veršů, jaké má na př. Ronsard:

Et rose, elle a vécu ce que vivent les roses,
L'espace d'un matin.

(A růže — žila, co žijí růže, dobu jednoho rána.) Je podivuhodné, jak rychle, skoro letmo, je přirovnání podáno; básník nepraví »podobně svěží jako růže, žila dobu, co žijí růže«, ani neříká, že »srovnávat ji možno s růží«, ani neužívá jiného obratu

více méně těžkopádného; staví jen obě věci vedle sebe; a přirovnání se budí samo v duši: rose, elle a vécu... Obdivu zasluhuje ještě prostota posledního verše: L'espace d'un matin; ten verš dobře vyjadřuje krátkost života u květiny; forma přiléhá tedy k myšlence. V tom tedy záleží uhlazený půvab literární.

A přednosti téhož druhu, totiž úsečnost a přesnost, máme rádi u našich spisovatelů klasických, u jemného psychologa La Bruyèra, u roztomilého Lafontaina, pozorovatele to zvláště bystrého. Marně se snažil Lessing »zlepšiti« bajky Lafontainovy, udělal toliko podobenství zrovna tak poučná, jako jsou výklady z mravouky. Srovnejte Lafontainovu bajku o vráně a lišce s touže bajkou v přepracování Lessingově. U Lessinga všude je cítit úmyslnost mravokárného kazatele; naproti tomu u Lafontaina všecko je samý život, duchaplnost a škádlivý, jiskrný vtip:

Eh! bon jour, Monsieur du Corbeau.
Si votre ramage est égal a votre plumage,
Vous êtes le phénix des hôtes de ces bois.

(Á, dobré jitro, urozená paní vráno. Jestliže váš zpěv je tak krásný jako vaše peří, vy jste fénix mezi ptáky těchto lesů.) Proč velebí liška zpěv vránin? Jen aby vrána zpívala a pustila sýr, jejž drží v zobáku; náš lišák si tedy vede jako umělec v lichocení a podlízavosti. — Konečně, abych uvedl ještě jeden příklad, a to poslední, týž vytříbený vkus literární nám umožňuje požitek šťavnaté ironie Voltairovy v Candidu. Je to vzácná povídka, sepsaná, aby špendlíkem ulevila nabubřenému měchu Leibnitzovy metafysiky, podle níž i v nejhorších nehodách všecko je nejlepší na tomto světě nejlepším ze všech světů...«

»*Latině* se u nás učí podobně jako franštině. Jakmile žák zná základní věci z mluvnice a dovede trochu překládat, učitel upozorňuje ve třídě na krásy myšlenkové, na vynikající ctnosti hrdin starořímských, na jejich vytrvalost a houževnatost, na jejich vědomí povinnosti a smysl pro stát, na jejich dbalost o kázeň a pořádek, na mohutnou působivost řeči římských řečníků a pak později na obratnost Ciceronovu, na uhlazenou roztomilost Horatiovu, na malebnost mohutných popisů u Tacita a chladnou mistrnost u Caesara. K tomu se druží písemné práce, t. j. překlad z latiny do franštiny. Tu nestačí zachovávati přesný smysl, je nutno vyjádřiti jej bezvadnou franštinou, která by nepomíjela žádného odstínu latinské předlohy, která by také nic nepřidávala, která by tedy nehřešila ani vynecháváním ani rozvláčným přidáváním a která by přes to nevypadala jako překlad, t. j. tedy,

aby to byla franština plynná a přirozená a spolu přesná, přesně vystihující smysl.

Do nedávna se žáci k doplnění této výchovy literární v jazycích mrtvých učili skládati latinské řeči, ba i verše po způsobu Horatiově nebo Ovidiově, psát psaní podle vzoru Ciceronova nebo Quintilianova; podobně jako ve franštině zůstalo zvykem dávati žákům v nejvyšší třídě úkoly tohoto druhu: dopis paní ze Sévigné její dceři s dotazem, co myslí o spisu filosofa Descartesa, jehož filosofie začíná nabývat obliby v salonech, odkud vypudila strojenou řeč Urféova románu Astrée, nebo: Ludvík XIV. píše Villarovi za války o posloupnost ve Španělsku, aby mu vyložil důvody, proč doufá ve vítězství francouzských zbraní, atd.«

»*Výklad francouzských textů na universitě* jde dosti do hloubky. Při výkladě slovním se vychází z gramatiky historické, potom se probírá text znovu po stránce myšlenkové a po stránce slohové obratnosti; konečně se proberou časové poměry, v nichž dílo vzniklo, tak aby se tím zároveň osvětlila jednotlivá slova, jisté narážky nebo úmysly. Profesor ukládá posluchačům písemné úkoly domácí, které ovšem jsou nezávazné. Ale opravdoví studenti úkoly ty dělají a odvádějí a kromě toho podávají výklady ústní, na něž se dobře připravují, dále přednášky hodinové, které jsou přípravou na přednášky při druhé státní zkoušce. Přednášky i výklady se týkají textů uvedených na programu. Ano, u nás *program pro 1. a 2. zkoušku státní* obsahuje *malý počet knih*, které jsou vybrány *z období různých*; a tu se vyžaduje *znalost důkladná*. Co se týče obecného rozhledu v dějinách písemnictví, podobně jako v dějinách politických, ten se nepodává v přednáškách universitních; nemáme u nás přednášek obecných (cours généraux). Souborné vědomosti o různých dobách vštěpují se žákům, když jsou na střední škole; je to součást jejich vzdělání retorického, jak se dříve říkalo. Žáci dlouho z toho mají užitek, který se jeví zvláště v tom, že dovedou danou otázku pěkně vyložit a že se znají v obecných pojmech; ale vědecké a podrobné studium otázek je ponecháno až na školy vysoké.«

René Lote poznámky své případně končí těmito slovy: »*Pro vypěstění záliby v jazyce a smyslu pro krásné písemnictví je toliko jediný prostředek: sám míti zájem o krásné věci, o dovednost jasného myšlení a dokonalého vyjadřování.* Potom takový učitel najde ovšem způsob, jak by přenesl na své žáky totéž vnitřní uspokojení, jež má sám, jak by v nich vzbudil lásku pro půvaby i rozbor místa vynikajícího mocným pojetím a dokonalou formou jemného vyjádření.«

*

Shrneme-li krátce výklad prof. R. Lota, vidíme, že věci ty celkem nejsou u nás neznámy, mnozí učitelé tímto způsobem učí, ale rozdíly jsou. 1. Ve Francii je tento soustavný způsob práce obecný, kdežto u nás je to více ponecháno dobré vůli anebo to závisí aspoň více na dobré vůli a lásce učitelově k předmětu a k žákům. 2. Soustavnost ve vyučování jazyku mateřskému ve Francii je zajištěna celou přípravou k povolání učitelskému. Učitel francouzský je pro školu připraven nejenom theoreticky, nýbrž i prakticky, kdežto u nás zrovna praktická stránka obyčejně nejhůře pochodí, nehledě ani k té závadě, že v nižších třídách středních učení češtině bývá svěřováno často neodborníkům, kteří češtině učí, že musí. Nedostatek ten se pak jeví na školních výkladech i na českých pracích domácích i školních, na škodu jazyka a na škodu výchovy formální vůbec. Kromě toho škodlivě působil a působí u nás vliv německý, který podceňuje formu a ve francouzské dbalosti formy vidí často něco přemrštěného, přeceňování zevnějšku na újmu myšlenkové hloubky; neprávem, neboť právě francouzské pěstění formy přispívá k tomu, aby se dobrá myšlenka neztrácela, nezůstávala temná vinou nedokonalého vyjádření, nýbrž aby přiléhavou formou tím spíše a jasněji vynikla. Francouzská dbalost formy vede k ujasňování myšlenky, nutí a učí myslit, a v tom je její veliká cena a veliký její vliv.

O jazyk mateřský se stará soustavně a s láskou veškeré školství francouzské s universitou v čele: a odtud právě ten zdar ve vyučování jazyku mateřskému ve Francii a jeho dobré účinky i mimo školu, jevící se v obecné úctě k jazyku mateřskému ve francouzské veřejnosti vůbec. Zde je vidět, jak těsně škola a život souvisí. Bylo by žádoucí z francouzských zkušeností těžit a místo stesků na předmět sám nebo na žactvo, učitelstvo, na nevážnost k jazyku českému u obecenstva a někdy i u samých českých spisovatelů bylo by dobře starati se, aby i u nás vyučování jazyku mateřskému po stránce praktické bylo lépe připraveno a prohloubeno, aby se stalo soustavnějším a obecně dokonalejším i účinnějším. A tu by začít měla universita: a capite, od hlavy, jako všude a ve všem. Něco je sice vykonáno už tím, že se na universitě vykládá praktická metodika moderních jazyků se zvláštním zřetelem ke školám středním. Ale vedle toho měl by zde být *profesor slohu*, tak jak je tomu na universitách francouzských. Za mé doby na pařížské universitě konal přednášky a praktická cvičení slohová prof. *Gazier*; vykládal na příklad na rukopisech Bossuetových, jak pečlivě tento vynikající řečník volil každé slovo, aby co nejlépe vystihl

pojem, kolika opravami viditelnými na rukopise dospíval k nejjadrnějšímu a nejúčinnějšímu vystižení myšlenky, a pod. Gazier také opravoval posluchačům francouzské domácí úkoly, v přednášce prováděl jejich soustavnou opravu, dával svým posluchačům konat hodinové přednášky — všecko věci, které se mi ze začátku zdály náramně středoškolské a na universitě zbytečné, které však pro francouzské studenty jsou nutnou přípravou pro první státní zkoušku (licenciat) a spolu i pro pozdější praxi.

Také u nás by bylo dobře pojmouti tuto praktickou stránku do státní zkoušky. Závaznost nového předmětu by zlepšila podstatně výzbroj učitelstva pro vyučování jazyku mateřskému a jistě by přispěla k jeho zdaru.

JOSEF ZUBATÝ:

ONDATI, VYNDATI, SUNDATI atd.

Panu K. K. v Plzni.

1. Ukazovacími zájmeny a jejich odvozeninami ukazujeme obyčejně na předměty přímo přístupné smyslům osoby mluvící i posluchačovým, anebo aspoň na předměty oběma známé, přítomné v jich obou mysli, na př. na předměty, o nichž jsme spolu již mluvili, o nichž předpokládáme, že je posluchač zná a pod. Na př. řekneme-li »tam ten kříž«, je to obyčejně kříž, na nějž můžeme prstem ukázati, nebo kříž v naší krajině, o němž lidé od nás dobře vědí. Ale nezřídka se stává také, že ukazovacím slovem naznačujeme jen předmět *své* představy, neznámý posluchači. Cizinec se na př. ptá na cestu, domácí člověk mu ji popisuje a řekne m. j. »a potom tam od toho kříže musíte jít napravo«; ví, že mluví s cizincem, který je zde po prvé, ale ten kříž je známý jemu, je přítomný v jeho mysli, když si představuje sám místo, o němž chce mluviti. Anebo vypravujeme, co se nám »tuhle« nebo »ondyno« stalo; posluchač si z naší řeči nevybere, o které době mluvíme (leda že tomu není dávno), ale my to víme, a ukazujeme na dobu obsaženou v naší představě. Vypravujeme, že »tamhle« Sýkorovi se to také stalo; ten Sýkora snad je občan ze vsi kolik hodin cesty vzdálené, snad o něm posluchač jakživ ani neslyšel, ale my víme, že je usazen »tamhle«.

Takovéto odkazy na obsah představy mluvící osoby nalézáme někdy také, kde ukazovací slovo je jaksi poukázkou na slovo

pravé, jež z jakékoli příčiny nechceme nebo nemůžeme říci. Neznáme ho nebo nám nepřichází na mysl; »byl zde — ten, víš, co s námi byl na letním bytě.« Co všecko může znamenati naše *to*, franc. *cela*, *ça* a podobná slova! Věc, kterou se ostýcháme pojmenovati, jejíž jméno je neznámo nám nebo osobě, již pro ni posíláme, kterou má — v hádankách — z naší řeči poznati sama osoba, s níž mluvíme, osobu nebo rodinu, jíž si tak málo vážíme, že jí ani pojmenovati nechceme (»nemá to co jíst, ale po procházkách by to chodilo celý boží den«) atd. Jsou i pojmy tak neurčité, že jich ani určitě pojmenovati nedovedeme. Starší jazyky jich obyčejně vůbec nijak nejmenovaly (tak také starší čeština), my je naznačujeme tímto mlhavým *to:* »bylo to krásné« (slavnost se vším všudy), »praská to« (spojení jednotlivých částí budovy), »zabilo to pět lidí« (nějaké složité neštěstí) a pod.

2. Někdy se takový neurčitý způsob mluvení rozvíjí způsobem zvláště zajímavým. Bývali u nás, zvláště na venkově, a místy ještě jsou lidé, kteří nejrozmanitější věci dovedou naznačiti slovem *tento*, také někde *tentoť* (na Moravě, Kott 4, 60), *tentonon*, *tentononc*, *tentočky*; však se jim také smávali pořekadly jako »tentočky, otočky«, »tentočky onohočky od kočky« (»ono« našim předkům bývalo slušnějším pojmenováním lejna), říkali jim »tentočkáři«. Původně *tento* mohlo býti podle svého tvaru jen poukázkou na podst. jméno muž. rodu; na př. »musím na tento« (třebas na zámek, anebo také jinam), »tohle je tento« (na př. nesmysl). Ale časem se to stalo poukázkou na slova jakákoli, vyjadřující vůbec nějaký určitější pojem, snad mimo příslovce, a konec konců je »tento« i pouhou výplní větovou beze všeho významu (»jářku tento, co pak tu tento?«). »Tento« nahrazuje podstatné jméno jakéhokoli rodu i čísla (»byli tam tento ze Skutče«), jméno přídavné (»on je trochu tento«), i sloveso; a sloveso snad častěji než co jiného. Co znamená, vyrozumí se z ostatních okolností, někdy se pomůže posunkem, někdy se i přidá vlastní slovo. Slovesné »tento« může míti platnost kteréhokoli způsobu, času i osoby; jako sloveso skutečné i »tento« se skládá s předložkami nebo se záporovou částicí, spojuje se se slovesem *býti* nebo se zvratným zájmenem. U Tyla (ve vyd. Sekaninově 3, 328) diví se kdosi slovům, že se teď lidé po prostých českých písničkách »jenom zpropadají«, slovy: »Po takových písničkách, jako my tuhle tento —?« (= zpíváme). Anebo se říká: »já bych rád tento; dej pozor, ať to netento; tak už to vytento (vytáhni atp.); až se natento (najíme), pojedeme«; atd. Takový strýc Tento se dovede protentovati nebezpečnými úskalími slov jemu neznámých i slov ve slušné společnosti neobvyklých

(jako slov vztahujících se k denním tělesným výkonům nebo k životu pohlavnímu) a ještě si pohoví tím, že ani dlouho nehledá slova docela obyčejného; nějaké to »tento« pomůže všude.

Kde je »tento« náhradou za sloveso, někdy mívá pak i skutečný slovesný tvar, utvořený způsobem, jakým odvozujeme slovesa ode jmen. Takovéto odvozeniny znamenají i »užívati slova tento« (a slov podobných), i zase se jimi naznačují rozličné výkony, jež by měly býti jmenovány svými slovesy. Kde říkají *tento*, mají sloveso *tentovati* (Kott, 4, 60; Přísp. 1, 425); a tak se říká na př. u Boskovic i *potentovat se* (s odpuštěním jednou na vždy; pan K. K. nám vybral látku, kde bychom se měli omlouvati na každé stránce), *roztentovat* znamená na Moravě »rozundati« i »rozmrhati, roznositi« (zásoby a pod.; Kott 3, 182); kdo se dovede vykroutiti ze všelijakých slohových nesnází, o tom říkají, že *se vytentoval* (a týmže slovem se ovšem naznačují i jiné věci); můžeme něco *zatentovat* (pravé sloveso nahraditi slovem *tento*), anebo se říká na př. »počkej, já ti to zatentuju« (zavážı, zastrčím a pod.), »jaksi se mi to tam zatentovalo« (zadrhlo, zpříčilo, zastavilo a pod.; 5, 298). Jinde zase *tentočkují* (4, 60), a tak jsou i slovesa *natentočkovat* (= namluviti komu co, Kott Přísp. 2, 181), *roztentočkovat, vytentočkovat* (= vykroutiti, vykonati, vyplésti a pod., Kott 4, 1146), *zatentočkovat* (7, 1124) atd. Kde říkají tentoť, tam také *tentotí* a mají slovesa jako *dotentotit* (= dodělat, 6, 101), *natentotit* (= nadělat, 6, 1125), *potentotit* (= nějak udělati, 2, 814), *přetentotit* (= předělati, 2, 986), *utentotit* (»už to jaksi spolu utentotíme« = ujednáme, 4, 469), *vytentotit* (4, 1146), *zatentotit* (5, 298), *ztentotit* (5, 677).

Tyto a podobné způsoby vyjadřování u nás vůčihledě zanikají. Za mých mladých let bývalo takové »tentování, tentočkování« slýchati velmi často, dnes zní již jaksi nezvykle a snad vymizí za několik desítiletí úplně. Moravan od Boskovic, jeden z těch několika našich filologů, kteří si občas na »Naši Řeč« vzpomenou příspěvkem, měl babičku, která ještě kde jaké sloveso nahrazozovala slovem *tento*, tak často, že se jí i ptával, co jím vlastně myslí (beztoho, že ji tím asi i zlobíval), jeho otec si časem ještě zatentuje, ale dnes i v jeho kraji tak málo slýchati (ona stařenka užívala jen tvaru *tento* se složeninami, říkala na př., že se ta pšenica jaksi potento = pokazila; jen »potentovat se« bylo i v jejím slovníku, když na př. při rozvinování shledala, že se Janíček, či jak mu bylo, »potentoval«). Pomyslíme-li, že by za nějakých sto let některý filolog nevěděl nic o tomto zaniklém »tento« a že by náhodou někde našel doklad se slovesem *dotentotit* nebo *do-*

tentovat, pochopili bychom bez mučení, že by mu takové slovo bylo po stránce etymologické dosti záhadné; a tato myšlenka nám může býti naučením, jak se snad máme dívati i na jiná slova dnes nám záhadná. Celé to »tentočkování« jistě pochází z doby dosti staré; svědčí o tom zřetelně zejména ta okolnost, že zájmeno *tento*, které je patrně jeho základem, dávno je po největší části českého území slovem zaniklým, žijícím jen v mluvě knižní. A přece v starším písemnictví není po »tentočkování« ani stopy, a i u Jungmanna, za něhož bylo po venkově jistě v plné síle, skoro nic z něho nenacházíme; je to způsob vyjadřování z nejvšednějšího života lidového, a jazyk starší známe skoro jen z vážného písemnictví, v němž pro »tentočkování« nebylo místa. I to je ovšem věc, již si dobře zapamatujeme pro možný výklad jiných podobných jazykových záhad.

O původě rčení bývá nesnadno souditi, kde není dosti látky na jeho osvětlení; tak i zde. Ale aspoň domněnka je možná. Kde nedovedeme anebo nechceme něco pojmenovati určitě, říkáváme »ten a ten, tolik a tolik, tak a tak« a pod. Na př. vypravujeme, jak k nám někdo přišel, řekl, že je ten a ten z Plzně, že slyšel to a to, že jede tam a tam, a že se tedy cestou u nás stavil. Když ještě žilo zájmeno *tento*, užívalo se tak jeho (a jeho odvozenin); ani nebylo třeba je opakovati. Čteme na př.: počekajte mne na tomto a na tomto miestě (Comestor 148a); ciesař sem a tě sem rytieře (= rytířem) učinil v tento (= ten a ten) den a v tuto hodinu (Gesta 38a); toto (= tolik a tolik) mi za to dávají (Desatero v Hradeckém rkp. 920); když kto žaluje, že mu tento a tento dlužen tolik (= tolik a tolik) grošuov benátckých a že jemu nechce zaplatiti, tehdy ten jeden (ze soudců) s tau lopatkau jde k tomu dlužníku, na koho žalováno, a dotkne jeho tauž lopatkau a řka takto: »Tento Jan aneb Petr — jmenuje ho jmenem jeho — žaluje na tě, žes mu toliko grošuov dlužen...« (Lobkovic, Putování 148b); mám já k jednomu člověku tauto a tauto cestau poslána býti (Hájek 16b); mnohý takový, když naň řeknau »učinils toto a toto«, jestli tvú (Pravdo) radu má, díš mu »poznaj se« (= přiznej se; Tovačovský z Cimburka, Hádaní 93a). Nemohlo by naše tentování pocházeti odtud?

3. V. Pk. (= Vincenc Prasek, jak se lze snadně domysliti a jak mi potvrzuje Primus Sobotka) vypravuje v Sobotkově »Kratochvilné historii měst a míst« (224 n.) o slezském »*onačení*«: všecko možné se naznačuje nějakou odvozeninou slova *onaký* (= takový, mající onen způsob) nebo *onak* (= tak, oním

způsobem), při čem, docela jako v našem »tentování«, přidává se podle chuti a potřeby pro zřetelnost ještě pravé slovo. Jak se na Opavsku mluví, znázorňuje příkladem. Stryk nějaký (»Onačidlo«) tam dohání tetku, která zase ráda »ažuje«, a rozvine se mezi nimi tato rozmluva: »Ty ona Hano, něonač — něutěkaj tak a posluchaj, co se v tych onych -icích přionačilo.« — »A vitam vas, stryku až stryku; cuž též to takoveho budě až budě?« — »Tuž Maryka -ova kupila se onaky-novy klobuk s onačidlama-voničkama, a jak ho kupila, zaonačila se ho do onačiska-almary. V nedělu onačila se do kostela, chce odonačiť almaru, tu maš babo karmaš, v klobuku koťata zaonačene.« — »To něni možna až možna. Esli je to pravda až pravda, dobře se ji stalo až stalo.« — »Cuž bych ti onačil, dyby to něbylo pravda?« — »No s panem Bohem až Bohem; hned to našej Barboře povim až povim.«

Čtenář sám si dovede přeložiti věty Onačidlovy do řeči našeho Tentočkáře: »netento — neutíkej tak« atd. A původ tohoto »onačení« je podobný jako původ našeho »tentočkování«; má také zájmenný původ v slově *onaký* nebo *onak*, kterým si pomáhávali ve Slezsku podobně jako u nás nevyčerpatelným »tento«. A zdá se, že území tohoto »onačení« bývalo a snad jest posud větší, než jak víme ze Sobotkovy knížky; vždyť jeho stopy nalézáme i v Čechách, ovšem stopy, o nichž nedovedeme říci, jsou-li to zbytky bývalého živého onačení či jeho zakrnělé zárodky. A zase jde o starý způsob vyjadřování; také *onaký*, *onak* jsou slova, jež ve skutečném významě zájmenném asi i na Moravě a ve Slezsku zanikla (známe odtamtud *onaký*, *onakvý* leda jen ve významě »jinaký«, nehledíc k významům jiným, které samy již jsou vlastně »onačením«).

Mimo ukázku Sobotkovu známe roztroušené doklady »onačení« z Kottova slovníku, zvláště z Ostravska zásluhou Tkáčovou, od něhož má Kott také většinu dokladů o »tentování«; čtenář z nich samých vidí, jak jsou si oboje tyto zvláštnosti podobny. Tak *doonačiť* = dodělati (6, 101), *vyonačiť* = vytentotit, vykonati nějak (4, 1023, kde je také slovenský doklad z Dobšinského s významem »zpráskati někoho«); jsou též doklady moravské, zvláště valašské, *onačiť sa* = tvrditi něco důrazně a omluvou (tedy asi něco jako »zaříkávati se«, Kott, Přísp. 2, 455, a zvl. Bartoš, Dial. slovn. 262), *zaonačiť* (jako naše české *zaonačiti*) znamená »zaříditi, popraviti, ozdobiti« (šak já to sama včil' ináč zaonačím, tož to já musím nejak zaonačiť, 5, 177 podle Bartoše, v. Dial. slovn. 526), ale také na př. »dobytek sa zaonačil« =

»zamatlal, umazal« (Bartoš t.); *zonačiť* znamená »přeměniti, pokaziti«, kde lze ještě jak tak stačiti s významem »učiniti jiným, onakým«, ale také »pomluviti«, též »zdělati, ve rvačce poznamenati« (ti ho zonačili, Kott 5, 604). K tomu doklady s prostším významem »měniti«, na př. Veleslavínovo *přeonačiti* = předělati, změniti, Jungmannovo *přionačiti* = k lepšímu proměniti, (poněkud) zlepšiti« (z lidové mluvy), vsatské *zonačiti se* = změniti se, *zonačovati se* = přetvařovati se (Kott 5, 604). I přídavné jméno *onaký*, na Valašsku a na Slovensku také *onakvý* (asi z onakový, jako obědvati z obědovati; jsou to slova víceslabičná), mívá významy poněkud odvozenější; *onaký* i v starší češtině znamenává asi »vzácný, znamenitý, vynikající« (onačejší = lepší, vzácnější, u Prefáta 19, G, 3a; Skála ze Zhoře I, 278, II, 5, 6, 28 píše na př. »přijeli... dva na pohledění dosti onací oficírové; v nejonačejších úřadech zemských; s znamenitým množstvím panstva a rytířstva onakého«), a ještě Tyl píše »tak se mu zdála Verunka den po dni onačejší a zprávnější« (než Bětuška; u Sekaniny 2, 923), »ať mi někdo řekne, že není tento kroj mnohem onačejší, nežli ty novomódní trety« (3, 125); k obkročáku v besedě posud zpívají »nechoď tam, přijď jen k nám, já jsem holka onačejší«. Bartoš (262) má doklady »onaká ženská« (= která je k světu), »do almárky sa schraňúvaly všelijaké onačejší věci« (= lepší), »už je onakvější« (když se po nemoci pozdravuje) a pod. Snad zde všude máme vycházeti od významu »jinaký, jinší« (říkáme o nemocném, že už jináč vypadá, nebo o někom, že je jinší chlapík a pod.). Ale říká-li se na Slovensku o věci choulostivé, o níž není dobře mluviti, »to je trošku onakvé« (Kott, Písp. 2, 203), je základem význam »takový« (jako když na př. my řekneme o ženské, že je »taková«).

Východištěm slezského »onačení« bylo něco podobného našemu »tentování«; bohužel nemáme zde tak zřetelných dokladů tohoto původu. Ale vzpomeňme si, jak mluvíváme my sami. »Šel jsem tak lesem, a tam tak potkám takového chlapa; měl takovou hůl a tak se po mně díval...« Anebo jak vypravujeme dětem vymyšlený příběh nebo pohádku. »A Vašíček tak šel pořád dál, až přišel k takové zahradě.« »K jaké, babičko?« »No, jak tak jsou zahrady, jako tamhle učitelovic nebo Šemberovic. A v té zahradě byly takové stromy a na nich zlatá jablíčka. A ten Vašíček ta jablíčka tak trhal. A teď přišel takový drak a z nosu a z huby mu šlehaly plameny až na Vašíčka. A Vašíček tak s toho stromu dolů, uřízl si takovou hůl a tak toho draka přes

hlavu, a bylo po něm.« A přeložme si to do kraje a do doby, kde se vedle našeho »takový, tak« říkalo i »onaký, onak«, vmysleme se do prostého způsobu řeči, která mnohem spíše stačí bez slovesa a bez určitého pojmenování všech věcí, o nichž se mluví, a máme tak asi mlhavý obraz, jak mohly vypadati prvky slezského »onačení«. »Onačiti« není nic jiného než »onak dělati«, a pochází asi z vět, kde buď sloveso bylo provázeno příslovcem »onak«, anebo i vůbec ve větě s tímto příslovcem scházelo.

4. Na moravském Podluží zase mají za náhradu kde jakého slovesa slovo *ondiť;* pověděl nám o něm podle zprávy řídícího učitele Dobiáše ze St. Hrozenkova Bartoš v Dial. slovníku (před tím v Dialektologii). Říkají tam na př.: »Peknú sem si fialenku v zahrádce *zaondil* (= zasel, zasadil), kdosi mi ju *vyondil* (= vytrhal); dybych věděl, kdo to byl, tom bych *naondil* (= natloukl).« »Kdo mi ty hodiny *zondil* (= zkazil)?« »*Vyondil* (= vydřel, vypletl) sa z kola.« »*Ondzí* (= dělá, trousí) si do hnízda.« »Mám tam *preondzený* čerep« (= převržený střep, nádobu, t. j. mám tam špatné oko, rozlil jsem si tam ocet). I ze Slovenska známe Bernolákovo *ondiť* = činiti, onačiti, jinačiti, což patrně není nic jiného než moravské *ondiť*; a z Palkoviče má Jungmann *obondívati se* (asi obondievať sa), »blöde, schüchtern tun« (asi okolkovati, býti samé »tento«), »sich abgeben, herumziehen mit etwas« (asi = ondati se s něčím). Snad se najde nějaké *onditi* i v Čechách; prof. Boh. Sládeček, od něhož mám hojně zajímavých doplňků k látce odjinud známé jednak z jeho rodiště, Dobrovice u Ml. Boleslavě, jednak ze zpráv jeho žáků na vinohradském gymnasiu, dověděl se m. j., že se u Mýta (ve zbirožském okresu) říká »ovondit šaty« = utahati (k sloven. *ondeť*, o němž hned bude řeč, srv. č. rozunděti z r. 1512 v § 6).

A na témže Slovensku je také *onděti* nebo *onďati*, podle Rybaye »v nevhodný čas dělati«; z Palkoviče má Jungmann významnou pro nás větu »když pravého slova najíti nemůže kdo, říká *onďati*, na př. onďal mňa = hrešil (huboval) mňa«. »Onďať« je tedy významem totéž, co naše »tentovat, tentočkovat«. Podle Vlčkovy zprávy na př. *vyonďať sa* znamená asi tolik co naše »vytento se, vytentovat se, vytentočkovat se«, totiž buď »najíti potřebná slova, vyjádřiti se« (nemôže sa vyonďať), anebo také »vykonati tělesnou potřebu«, a *naonďať* na někoho je (podle Kottova výpisku ze Zátureckého, Přísp. 2, 179) tolik, co naše, řekněme, »nakašlat na někoho«; ale *onďať* může podle slov studentíka z Turčanského Sv. Martina (studuje v Trenčíně) zna-

menati i rozličné tělesné práce, na př. »robotník ondia (= prohazuje) piesok cez sieť (= skrze síť; Palkovičovo »onďal mňa« mu znělo cize). Je tak příliš smělá domněnka, že původ těchto slov, k němuž se vyšlapanou etymologickou cestou nedostaneme, je nějak podobný původu sloves »tentovat« a pod.?

Na Moravě a ve Slezsku *uondit se* znamená také »unaviti se, uondati se« (celý se uondil, už sem celý uonděný, Kott, 4, 377); nenamane se každému čtenáři sama sebou myšlenka, že také naše *ondati* patří do téhož kruhu slov co ondiť, onděť, onďať z československého východu? Snad někdo namítne, že významový obor oněch východních tvarů je mnohem širší; ale není nemožno, že se významový obor našeho českého tvaru zúžil, a opravdu najdeme u něho ještě i významy jiné. Zatím uvádíme mor. *přiondať* »zdržeti« (přiondali vás tam do boha = dlouho, Kott 7, 477 podle Fr. Stránecké). Již zde vidíme také složeniny této slovesné skupiny; podobné jsou ještě *zondati* (*se*), *uondati* (*se*), *naondati* (*se*). Ale tyto složeniny se zdají aspoň v Čechách pozdní (o nářečích východních nechceme souditi, protože z jejich dějin skoro nic neznáme); jest však vrstva složenin najisto mnohem starších.

Staré složeniny slovesa *ondati* hledám v slovesech na -ndati, která mají nejčastěji (a dnes tak říkajíc vždy) význam »dávati někam« nebo »bráti odněkud«, blíže určený významem předložky; ale v době starší se shledáváme i s doklady významů jiných, zvláště s významem slovesa, jež tak rádi nahrazujeme nějakou tou mlhavou náhradou. Docela zřetelně se tyto složeniny rozpadají ve dvě skupiny, jejichž vzory nám mohou býti slovesa *nandati* a *odundati:* ku první patří slovesa složená s předložkami zakončenými samohláskou, ke druhé slovesa s předložkami zakončenými souhláskou anebo tvořenými jedinou souhláskou. Čtenář vidí tvarový rozdíl mezi oběma skupinami (*na-ndati*, *odundati*); pokusíme se o jeho výklad, a je-li náš výklad správný, již tvar těchto sloves sám dokazuje, že to jsou slova stará (bezpochyby starší než naše písemnictví). O jejich stáří svědčí ostatně také okolnost, že je nalézáme, ač se jim jazyk knižní větším dílem vyhýbal, v dokladech již od 15. stol.

5. Gebauerova Historická mluvnice (I, 249 a 564) má několik dokladů, kde slova, z nichž první se končí samohláskou a druhé se počíná samohláskou *o*, splývají v jedno tak, že místo obou samohlásek zbývá jediné *a*. Z *a ono*, *a on* vzniklo *ano*, *an*, z *a onde* podobně *ande*; je něco dokladů, v nichž by za předložkou *na* mělo následovati slovo počínající se *o*-, jako nan svět, nanen

svět, nanom světě, nanu stranu (m. na on = onen svět atd.), straně nabě (strany na obě, na obě strany), jsou i doklady naheň, nabličej (na oheň, na obličej). Jak se tyto změny staly, stáhly-li se obě samohlásky v jednu či druhá prostě zanikla, ať hledají filologové (i stažení by bylo možné, třebas je výsledkem krátké *a*, ne dlouhé *á* jako v *ňáký* z *nějaký*, *něaký*; musili bychom se ovšem domýšleti, že se obě samohlásky stáhly v době prastaré); nám zde stačí, známe-li konečný výsledek. Takovéto doklady jsou z největší části již v nejstarších našich památkách ojedinělé archaismy, stopy z dob, kdy takováto změna bývala pravidlem; zachovalo se déle jen *ano*, *an*, *ande*, kde tato slova nabyla jiných významů, takže se již necítil jejich původ z *a ono*, *a on*, *a onde* (později ovšem zanikla i slova *ano*, *an*, *ande*, mimo přitakující *ano*). Snadně také poznáváme, proč se náš jazyk onoho bývalého pravidla vzdal: nestejnost tvarů téhož slova, jako na př. *onen* (nebo *on*) *svět*, *onoho světa*, *nanom světě*, a jak ještě uslyšíme, *s ónoho světa*, *ot ónoho světa*, anebo *oheň*, *ohněm*, *nahni*, *k óhni* atd. byla mu nepohodlná, a byla konec konců zbytečná.

K těmto Gebauerovým dokladům přidáváme *nandati*, *zandati* místo *na-ondati*, *za-ondati*. Byly-li podobné změny také při styku samohlásky *o* s jinými samohláskami než s *a*, nevíme; ale stačíme bez nich. Tvary *nandati*, *zandati* mohly se státi (a podle naší domněnky se i staly) vzory, podle nichž si vytvořil jazyk ostatní složeniny slovesa *ondati* s předložkami zakončenými samohláskou (*přindati*, *vyndati* atd.); vždyť slova vznikají v jazyce stále a stále nejčastěji podle vzorů již hotových, ne tak, že by si člověk každé nové slovo vždy teprv znova vědomě tvořil (a i vědomé tvoření slova, jaké vidíme na př., hledá-li učenec jméno pro nový pojem, děje se skoro vždy napodobením slov starých; bylo na př. staré slovo *uhlík*, jehož naši chemikové v minulém století počali užívati na pojmenování chemického prvku, a podle něho utvořili i jména *vodík*, *kyslík*, *hliník* atd., nic se nestarajíce o to, že koncovka *-ík* vlastně má jiný význam, a o jiné věci podobné). Podáváme zde několik dokladů takovýchto sloves.

Dondati známe jen ze slovníků, s významem »až do konce, až na konec dostrčiti«. Ve Frantových právech (6b, 1518) se zpovídá osel vlkovi, jak jeho pán »*nandal* sobě slámy do škoreň« a on mu z hladu jedno stéblo snědl (jiné doklady, nejstarší z konce 15. stol., u Jungmanna). *Pondati*, »položiti něco, postrčiti«, (v tomto významě v staré době s 2. p.); také »něco něčím poklásti« (Jiří J. Harant z Polžic vypravuje v 17. stol. o mrtvole, jak byla »vonným kořením pondána«). Nejstarší doklad z Ba-

worowského rukopisu 120a; Arnošt s Veclem se dali zašíti do volských koží, aby je pták noh vynesl z propasti, a jejich druhové »oba ven vynesechu (= vynesli), na též místo je pondali (= položili), kdež prvé jiné kládali«. Místo pondati s významem »postrčiti« dnes říkáme *popondati*, s nepůvodním zdvojením předložky, jako říkáme popojíti, poposednouti, popohnati, popostrčiti místo starého posednouti atd. (»posedni výše« v evangeliích). Vratislav z Mitrovic píše, jak »nebozí sedláčkové most přes příkop *přendali*« (4, 8), zboží se přendává z jednoho vozu do druhého. Doktor Faust si uřezal nohu a zanechal ji u žida v zástavě, ale žid pak vidí, že ta noha »zsmradí se a červy rozleze, a není možné, aby ji ten jistý doktor sobě zase *přindati* mohl (Historia o životu doktora Jana Fausta, Svět. knih. 327 až 329, 120); přindáváme polének do ohně. Jungmann má *prondati* z rukopisu o štěpování (z r. 1447). Popisuje se tu nějaké zlepšování vína; přes díru do sudu se má prostříti »rúcha«, posypati tlučeným bobkem, a aby bobek přišel ve styk s vínem, končí se rada větou »prondaj skrzě dieru vřetenem« (na téže str. 45 čteme v podobné radě »vezmi vřeteno a prostrč jím ten drn skrzě až do rúchy«). Pravdův Ambrož zase prondával dýmky (Nár. bibl. 12, 129). Čelakovský má z obecné mluvy své doby věty »musíme sena s vozu *undati* (= ubrati), sic neprojedeme; undej toho dříví s cesty«; dotazy u svých žáků se dověděl prof. Sládeček, že se podobně říká v Praze, na Benešovsku, Vlašimsku, Slánsku, Rokycansku a Plzeňsku (v Praze jsem *undat* nikdy neslyšel; je možno, že se to slovo sem dostalo v nové době odněkud z venkova). V rukopise o štěpování čteme na př. »*vyndaj* pecky«, r. 1510 se píše »vyndali sme z něho (z pivovāru) pánev a kádi všecky« (Arch. č. 13, 335). Prefát (1563) píše o lodi »v ní... díry se *zandají* aneb zatepou špunty«.

Vedle obyčejného významu »dáti někam, odněkud« v starší době nalézáme i významy jiné. *Pondati se* podle Rosy znamená také »zneřáditi se«. *Undati* zná ještě Jungmann z obecné mluvy s významem »unaviti, uondati« (undáte mi koně), *undati se* z Vorlíka s významem »unaviti se, namoci se«. Totéž *undati se* čteme v přísloví o nenasytovi, jež zapsal r. 1582 Srnec (Flajšhans, Česká přísloví 2, 486), »rád by — bez poroka (= bez urážky, s odpuštěním) — undaje se, snědl zase«; jak tomu rozuměti, pozná laskavý čtenář sám z tohoto výpisku z Veleslavínova slovníku (Dictionarium, 1579, N, 2a): »caco, -are, dejicere, kakati, undati se, potřebu udělati« (také bez poroka). *Prondati, proundati* mají slovníky i s významem »utratiti peníze,

promarniti« (srv. níže provundati). Má-li Kott 7, 503 od Loun (od Wintra) větu »prondalo se to na ni«, jest to asi jen metafora našeho obyčejného prondati (propíchlo se to, nezůstalo tó neporušeným tajemstvím).

6. Proti této skupině složenin s předložkami zakončenými samohláskou stojí složeniny s předložkami souhláskovými. Také zde si musíme uvědomiti jistý hláskový zjev, chceme-li těmto složeninám dobře porozuměti; a také zde výsledky tohoto zjevu ukazují na velmi starou dobu, v níž tyto složeniny vznikly.

V staré češtině byl častý (snad i pravidelný) úkaz, že se ve jmenných i slovesných spojeních s předložkami končícími se souhláskou počáteční samohláska druhého slova dloužila. Bohužel nám to při nedokonalosti tehdejšího pravopisu dokazují jen doklady, kde písaře napadlo délku oné samohlásky naznačiti, na př. zdvojením, nebo kde se samohláska zdloužením i jinak měnila. Najdeme-li na př. místo dnešního k apoštolům napsáno *kaapostolom*, místo z Uher *zuuher* (někdy již v 15. stol. nalézáme způsobem Husovým i dnešní čárku nad samohláskou), anebo víme-li že se *ó* měnilo v *uo*, *ů*, dlouhé *ú* pak v *au*, *ou*, a najdeme *k uobyedu*, *z uohnye*, *zuostrziti*, *zaussy*, *bezauchym* (= k obědu, z ohně, zostřiti, z uší, bezuchým), usoudíme, že se v staré době říkalo *k ápoštolóm*, *k óbědu* atd. Později se tohoto dloužení jazyk vzdal, zase mu bylo zbytečné, aby totéž slovo jednou mělo samohlásku krátkou (na př. oběd, při obědě), po druhé dlouhou (k óbědu, k uobědu); ale zůstaly nám zbytečky jako *vůči*, *vůbec*, *vůkol*, *zůstati* z *v óči* (v uoči), *v óbec*, *v ókol*, *zóstati*. Složeniny slovesa *ondati* pak ukazují za předložkovou souhláskou délky nebo jejich následky, ovšem dnes i v době již dosti staré poněkud zatemněné způsobem, jehož si musíme všimnouti.

Nejvíce starých dokladů takovýchto složenin je s předložkou *v*, tedy *v-ondati*, s významem »dáti něco do něčeho«. Kde je napsáno ještě staré *o*, nevíme z písma, bylo-li dlouhé či krátké, protože není (pokud vidím) dokladů, kde by staří písaři, kteří délku jen zřídka kdy označovali, byli náhodou napsali na př. woondati. Proto také i naši filologové čtou s krátkým *o*, *vondati*, nejen na př. Jungmann, ale i Gebauer (který ovšem toto slovo docela jinak vykládá, než my zde). Ale později nalézáme psáno také vuondati (sedláci přišli, vuondali Stanislavovi truhláři retěz na hrdlo a vedli do vězenie 1512, Arch. č. 19, 119); z toho i ze starého pravidla o dloužení za souhláskovou předložkou my soudíme, že se za stara říkávalo *vóndati*, a tak také napsané wondati čteme a přepisujeme. Ale dlouhá samohláska, za níž násle-

duje v téže slabice *n*, *m*, *r*, *l* nebo *j*, v pozdější době se v češtině zkracuje; místo starého myšlénka (časem zúženého v myšlínka) my říkáme (a dnes i píšeme) myšlenka (myšlinka), místo bývalého topénka, topínka říkáme i píšeme topinka, místo kórka, kuorka, kůrka říkáme v obecné mluvě kurka (ale píšeme kůrka), místo půlčík (kořalky) se říká pulčík (ale píšeme půlčík; půlka zachovalo ů, t. j. dlouhé ú, protože délka je zde chráněna slovy jako půle, v půli, půliti a pod.), místo bývalého pójdu, puojdu, půjdu říkáme pujdu (anebo spíše ještě v obecné mluvě pudu). A tak se měnilo i staré vóndati, vuondati, vůndati; doklady pozdější píší *vundati*. Důsledně bychom vlastně měli psáti vůndati; ale tato slova byla v skutečném písemnictví málo obvyklá a proto se u nich nevytvořila pevná pravopisná tradice jako u slov jiných.

Dnešní *odundati* známe již z 15. stol. v Jungmannových dokladech z rukopisu o štěpování jako wotondati, což ovšem tedy čteme votóndati. Frantova práva mají již votundati (čerti tam prosí Pašku, jenž jim křížky obstavěl všecko peklo, »nečiň nám toho a wotunday ty křížky« 5b); snad bylo tenkrát (r. 1518) ještě dlouhé *ú* (votůndati), ale Frantova práva délek neoznačují. Z Rosy má Jungmann také *předundati* (dáti před něco), jinak slovo neznámé. Dnes *rozundáváme* na př. postele při stěhování, hodinář rozundává hodiny; za starých časů »rozundávali« rváče (na př. 1510 »tu jsem iá je rozuondal, aby se mord nestal« Arch. č. 13, 359; pod. 1513 t. 19, 202, 1523 t. 28, 16; povšimneme si zejména zajímavého tvaru z r. 1512 »a oni v tom je *rozunděli*« t. 19, 108). Prefát z Vlkánova (17, G, 1a; 1563) mluví o větvoví, které »stojí co nějaké choštiště (koště) rozuondané (rozebrané nebo rozčepýřené)«, ale také o lodníku, jenž »rozundal plachtu«; paní Zuzana Černínová má starosti, aby jí její lidé »nerozundali« zásoby, na př. ovoce a p. (t. j. nerozmrhali, bez užitku neroznosili; u Dvorského 306, 328, 329), paní Kateřina z Žerotína podobně užívá tvaru rozvundati o zásobách medu a ořechů, o povlacích, ubrusech, cínu a pod. (na př. v Histor. arch. 2, 181; 7, 31; 52; 65) ještě Dobrovský a Jungmann znají v tom smysle sloveso rozundati, rozvundati o zboží nebo o penězích. Ve smysle přeneseném se říká »rozundaný« o člověku nějak rozmrzelém, nesvém. *Sundati* známe ve dnešním významě na př. z Vratislava z Mitrovic (3, 7; u Pacova také sundávají = sesazují půlmistra, Kott 3, 761). Nejstarší známý doklad vidím v rukopise o štěpování (1447, v museu se značkou IV, D, 68); v popise jakéhosi štěpařského uměleckého výkonu tam čteme »a tak tu trubku s těmi vočkami votóndaj

(odundej) ot dřěva, aby sě mohla ta trubka s těmi vočkami na tom dřěvci obraceti, ale *nesswondawaj* té trubky s toho dřěvcě dolóv...« Jungmann čte nesvondavaj; ale takové tvary (viz § 7) jsou teprve pozdější, tento rukopis pak mívá *w* i za *u* (kwora = kuora, -wy v rozk. zp. sloves 6. tř. = -uj a pod.), a proto raději čtu nesuondavaj. Jungmann má z Rosy také jiné *sundati* = dáti dohromady; podle zprávy prof. Sládečka žije toto sundati v jeho rodišti, v Dobrovici u Ml. Boleslavě (sundal, svundal je dohromady = zprostředkoval jejich sňatek). *Vóndati, vuondati, vundati* »dáti do něčeho« je v hojných dokladech od 15. stol. počínajíc v lékařských spisech o přípravě všelijakých léků a pod. (vóndajž tu kóru v horký dřevěný olej; vóndajž mu [nemocnému do nosu] této masti 1440 atd.), v předpisech štěpařských, kuchařských (na př. v Kantorově Kuchařství, u Zíbrta 4b, 44a); ještě na př. paní z Žerotína radí 1633 komusi »ať jí (tvá žena březové vody) vezme a do ní takový koření vundá« (Hist. arch. 2, 191); podnes prý se říká u Rokycan na př. »vundej ty krávy do chlíva« (Sládeček). *Zundati* s významem »sundati« má Jungmann z Rosova slovníku; to vypadá jako moravské nebo slovenské slovo s předložkou *z* místo *s*.

7. U slov složených (v nejširším smysle tohoto slova) někdy se i zapomíná, že to jsou slova složená. *Zouti* je složené sloveso, *z-outi*, jako *obouti;* ale protože není nesloženého tvaru *outi*, cítívá se to jako slovo nesložené a novým skládáním se tvoří již od 16. stol. (ne-li dříve) slova szouti, zzouti, dnes (zvláště na Morově) sezouti, zezouti, ba i nazouti, kde novou předložkou vzniká dokonce slovo opačného významu, než jaký sluší složenině *z-outi*. Příslovečné složeniny *vůbec, vůkolí* (t. j. v obec, v okolí) se cítí i jako pouhé obměny slov obec, okolí a místy se říká i ta vůbec, to vůkolí, ve vůbci, ve vůkolí. To se stalo i se starou složeninou *vóndati, vuondati, vůndati, vundati* a slovo toto se pak cítí, jako by znamenalo prostě »dáti« (s významem pohybovým vůbec), ne »dáti do něčeho«. Stalo se to dosti dávno, a ani není hrubě divu: nebylo nesloženého slovesa óndati, uondati s dlouhým *ó*, *uo* a již proto se nepociťovala tak živě souvislost sloves vóndati—ondati.

Vratislav z Mitrovic říkal na př. »vundati ptáka do klece« (2, 13); o jaký směr pohybu jde, je cítiti již ze smyslu celé věty, z příslovečného určení »do klece«; proto chápeme, že dovedl totéž vundati, v němž necítil předložky *v*, položiti, i kde je řeč o směru jiném než *do* něčeho, že dovedl napsati na př. i »jinému oprátku na krk vundati« (2, 19). A tak jsme čtli v § 6. již z

r. 1512 doklad, jak sedláci vuondali komusi řetěz na hrdlo; Prefát vypravuje r. 1546, jak patron lodi »rozkázal lodičku kundeli (gondolu), kterou sme byli tehdáž v navi (lodi) vtaženou měli, vundati (=dáti, umístiti) u prostřed nave« (Výb. 2, 1493). Winter ví (Český průmysl a obchod v XVI. věku, 1913, 324 n.), jak r. 1593 ševcovský mistr Vokurka svého učedníka »uhodil košíkem třikrát v hlavu«, jak se po třetí košíkem prorazila rašple; rašple uvázla pacholeti v hlavě, takže ji nemohlo »odundati«: a to všecko proto, že kluk neměl dílnu v pořádku a rašpli »vundal mezi koše.« A Historia o Faustovi (1611, str. 169) vypravuje o jednom studentovi stavu rytířského, jak prsten »na prst svůj vundal« atd. Ba, našli jsme *vundati* i s významem opačným, »vyndati«, není-li to tisková chyba: »vundej z něho jádro ven« Č. lid 19, 318 (17. stol.). *Vundati* v takovýchto větách nabývá docela významu našeho dnešního »dáti« s nějakým směrovým určením (na př. »vundati někomu oprátku na krk« je naše »dáti někomu oprátku na krk«), jehož jsme se mimochodem dotkli IV, 67; nemám za nemožné, že staré, dnes již zaniklé sloveso vundati pomáhalo nějak při vzniku dnešního dáti v tomto významě.

A proto se toto *vundati* skládá i s jinými předložkami. Vedle dondati má Jungmann i tvar *dovundati*, bylo i *navóndati*, *navundati* = nandati (mimo Jungmanna srv. i Kotta 6, 1131, s dokladem z r. 1679), *odvundati* = odundati (u Jungmanna i u Gebauera v Hist. mluvn. 1, 381 doklad z r. 1624), podobně bylo *podundati* i *podvundati*, *povundati* (trochu dále dáti), *předvundati* = předundati, *převundati* = přendati, *přivundati* = přindati, *provundati* = prondati, *svundati* = sundati, *uvundati* = undati (uložiti), *vyvundati* (Č. lid 19, 318, Hist. arch. 2, 284), *zavundati* (i zaondati, v Kantorově Kuchařství 13d asi s významem »zabaliti«). Tvary takové posud žijí. Vedle *sundat* v obojím významě (dáti dolů i dáti dohromady) se říká *svundat* v Dobrovici, *svundat* »dát dolů« v N. Městě n. Met., v Poděbradech, prý i na Moravě (v. též Kott 7, 808, kde je doklad z Erbenových Písní), *rozvundat* v Dobrovici, Sušici, Domažlicích, Č. Skalici, v Kr. Hradci, u Blanska na Moravě (Sládeček, řed. Nejedlý na Kr. Vinohradech).

Vóndati—vundati tímto způsobem ve složeninách vlastně zastupuje prosté sloveso *ondati* (jako složené již zouti v nové složenině sezouti zastupuje nesložené -outi); a vundati se konec konců mate s původním ondati. *Vundati* se říkalo místo *ondati* i tak, že nabývalo dějového vidu trvalého, jaký sluší nesloženému

ondati; pomáhala zde jistě i okolnost, že lidová výslovnost po veliké části českého území již dávno byla u nesloženého slovesa *vondati*. A toto *vundati*, nově nahrazující bývalé a správné *ondati*, nalézáme ve složeninách i mimo ně s významy dosti rozmanitými, ukazujícími zase k původnímu neurčitému »ondání, ondění.« *Vundati se* (s něčím) znamená totéž co ondati se (párati se, zaměstnávati se, pachtovati se); Jungmann z Rosy i z obecné mluvy má věty jako »co se pak tam vundáš? co se s ním vundáš? budu já se s tebou vundati! nemohu se s tím vundati«. A také »co sobě pak vundáš? (= co tropíš).« *Navundati se* znamená i totéž co naše naondati se (u Jungmanna ze Zlobického a z obecné mluvy »dosti se s ním navundal, co se s tím navundal!«). *Povundati* znamená u Rosy »pokáleti, znečistiti«, povundati se »pokáleti se, unešvařiti se, podělati se«; z obecné mluvy má totéž zvratné sloveso Jungmann s významem »uškoditi sobě v těle, polámati se«, povundaný slove v záp. Moravě, kdo má průtrž (Bartoš). *Provundati* (i *proundati)* peníze, zboží znamená promrhati, utratiti; tak na př. také v píseckém zápise z r. 1657, jak nějaký čarodějník »po dvaceti tolařích, které propil a provundal, jest od něho (od ďábla) přijal« (Listy fil. 44, 411). *Zvundati* znamená u Rosy »zmačkati, zmodrchati, zdělati, zhmožditi« (jak je to zvundal!); Tyl (ve vyd. Sekaninově 2, 879) píše ještě »ta nůše by mě přece trochu zvundala (= zondala), kdybych ji byla musela až do města vlect.«

Zkrátka, vznikl zde dosti veliký zmatek mezi slovesem *ondati* a jeho zatemnělými zloženinami. Na Klatovsku se říká *vondat* ve smysle pražského odundati, s videm dokonavým, takže tvarem trvacím pak je vondavat (= odundávati); v. Kott 7, 104 (potvrzují nám to pp. K. Klostermann a min. taj. Dr. Jak. Šebesta; vinohradský kvartán Štulc slyšel i větu »vondej knihu ze stolu«, ale neví kde). Se stejným významem se tam říká i *vorundat, vorundávat*, a stejně se říká, jak nám píše p. okr. šk. insp. Fr. Mík, také v Husinci; orundati vzniklo asi z odundati rozlišením dvou *d* v témže slově, ale tato změna by sotva nastala, kdyby se v tomto slově ještě docela jasně cítila předložka *od*. Na Klatovsku (a podle zpráv prof. Sládečka i v Dobříši, Rokycanech, v Plzni) říká se i *vodrundat*. Snad vznikl tento tvar zkřížením tvarů vodundat a vorundat, snad pomáhalo i nějaké slovo jiné; na Pražsku je sloveso *zrundit* (zmuchlati, v nepořádek uvésti; na př. děti dováděly v posteli a všecko zrundily), jehož původ není dosti jasný; v Husinci mají sloveso *vodrunit* (holí odraziti), a nějaké vodrunit

nebo vodrundit by bylo mohlo způsobiti, že by vedle vorundat bylo vzniklo křížením nové slovo vodrundat.*

Věcem takovým jazykozpytec snadně porozumí; ví, jak mocnou ochranou znění i významu slova je jeho příslušnost ke skupině slovní zněním a významem určitě vyhraněné a jak snadně rozličným vlivům podléhají slova, jež této ochrany nemají (na př. slova cizí). Ještě snáze pochopíme doklady, z nichž se zdá, že se naše pravidlo z § 4, podle něhož ve složeninách s předložkami ukončenými samohláskou má býti *-ndati*, jinak *-undati*, také porušuje; spíše se podivíme, že dokladů tohoto zmatku je ku podivu málo. Jungmann má ze slovníku Dobrovského *vendati;* v jediném jeho starém dokladě z rukopisu o štěpování (1447) jest čísti wonday, ne wenday (písmo na onom místě není docela zřetelné, ale spíše z něho vyčítám *o* než *e*, a není pravděpodobno, že by písař, který stále píše a patrně také říkal vóndati, byl také říkal vendati). R. 1648 píše paní Zuzana Černínová (u Dvorského 155) o nějaké zamčené truhle, že »neznati, by bylo co *odendáváno«; odendat*, *odendavat* se prý říká i v Praze a v Rokycanech (Sládeček); každý vidí, že to je tvar neslýchaný místo obvyklého odundati, odundávati.

8. O původu této divné skupiny slov lze mluviti jen v domněnkách, které se mohou opírati o poučení, jež jsme našli v tentování a onačení. Význam slov, jež shrnujeme společným názvem *ondání*, je tak rozmanitý, že sotva tuto rozmanitost dovedeme pochopiti jinak, než vidíme-li ve skupině této něco podobného, jako jsme viděli zvláště zřetelně v »tentování«, tím spíše, že všechny pokusy, držící se obyčejných způsobů etymologických, selhávají (mám za zbytečné je zde opakovati). Patrně i zde musíme hledati slova, jež mají původ v nějakém slově ukazovacím, jehož naši předkové v době jistě pradávné užívali jako poukázky na slovo pravé podobně, jako se posud užívá slova *tento*.

Základní ono slovo ovšem, jako základ slezského a ostatního »onačení«, bylo příslušníkem zájmenné skupiny družící se okolo

---

* O slově v o d r u n i t se dovídáme z popisu hry »na pastýře«, jejž nám poslal p. šk. insp. Mík. »Při tom jsme honili č a m p u l i, t. j. válec na způsob zátky uříznutý obyčejně z větve nebo z roubíku, tak vysoký jako tlustý (asi 3 cm.). Postavili jsme se do velikého kruhu, každý s holí v ruce. Uprostřed stál hráč také s holí, jíž poháněl čampuli, chtěje ji dostati ze stáda, t. j. vyhoditi z kruhu. Úkolem naším bylo nepropustiti jí mimo kruh, a jakmile se k někomu přiblížila, musil ji holí odraziti, v o d r u n i t i. Podařilo-li se komu čampuli tak uhoditi, aby odlétla hodně daleko, volali jsme: Ten ji vodrunil!« Skoro se zdá, že v těchto slovích vězí něco cizího (něm. rund?).

ukazovacích zájmen *on*, *onen*. »Onkání«, t. j. zvyku oslovovati přítomnou osobu zájmenem »on« a slovesem v 3. os. j. č., Slováci říkají (nebo říkávali) *ondiť*, *onděť* (ovšem musíme pomýšleti spíše na »onkání« vyšších osob ku podřízeným lidem, jaké bývalo zvykem v 18. a počátkem 19. stol., než na mazlivé »onkání« doby naší). Kdybychom směli souditi, že onděť, ondiť jsou přímé odvozeniny zájmena *on*, snad bychom hledali základ »ondání« v nějakém *ono*, jako »tentování« se počalo z tvaru *tento**; ale spíše se zdá, že slovesa ondiť, onděť s významem »onkati« sama patří již k »ondání«, že Slováci starších sloves onděť, ondiť prostě užili také ku pojmenování tohoto velkopanského způsobu oslovování. V základě, jejž hledáme, musily býti již hlásky *nd*. A tak jsme vedeni ku příslovcím *ondy* nebo *onde*. S časovým příslovcem ondy sotva lze co počíti; zbývá tedy *onde* (vl. »na onom místě, tam«).

Zdá se, že toto příslovce nabývalo i významu »hle«. V 36. ročn. Listů filol. jsem ukázal, že *ono* v slovanštině, i ještě v staré češtině (zvl. na Moravě) znamenalo »hle«; tento význam se zvláště jevil ve spojení s *a*, *ano* (z *a ono*) znamenalo původně »a hle« (ještě Kralická bible má na př. větu »ano mezi služebníky jeho není dokonalosti,« Job 4. 18, ve Vulgátě »ecce, qui serviunt ei, non sunt stabiles«). Tak zvláště v častých v staré době větách jako »uda sě jmu (= údálo se mu) to viděti, ano (pův. »a hle«) mistr učí děti,« »mníš trávu, ano zelé« (= mníš, že to tráva, a hle, je to zelí). Ve stejných větách nalézáme i *ande* (z *a onde)*, na př. v Hradeckém rukopise 22a »i vezřě (= vzezřel, vzhlédl) ten (malomocný) na své tělo, ande jako sniežek bielo« (= a hle, jako snížek bílé). Byly tedy doby, kdy *onde* znamenalo totéž co *ono*, totiž »hle«; a v té době se mohlo říkati také na př. »on onde (= hle) se stromu dolů (t. j. slezl nebo spadl), »on onde za stodolou« (t. j. něco dělá) atd. Skládalo-li se již onde i s předložkami, jako tento, říkalo-li se nande (= naonde), vynde (= vyonde), vónde (v-onde) atd., jako se říká natento, vytento, roztento a pod., ovšem nevíme; ale že slo-

---

* Takové ono (= tento) bychom snadně pochopili. »Venkovští lidé si v rozpacích na Boleslavsku pomáhají slovy »jářku, vono, jako tento, vono tento, vono támhle«, jako Němci slovem Dings, Dingsda, Dingsdaher« (Sládeček). U Tyla (3, 205) by pan baron Hrdopyška rád dal školu školnímu pomocníkovi, vezme-li si nádavkem komornou jeho paní, a radí se o tom se svým správcem; ptá se ho, jaký člověk je ten pomocník, a správce v rozpacích (»neví, co má říci«) koktá: »Já bych nevěděl — že by — ono, co by —«. Místo »ono« by se zde stejně mohlo říci i »tento«.

vo znamenající »hle« mohlo tak jaksi nahrazovati sloveso, víme z jiného starého způsobu vyjadřování. Hujer ukázal v Listech filol. 31, 469 a 40, 280, že se po staročesku říkávalo podobně »nuž se« (také »nu se«) ve větách jako »sv. Petr protřev sobě voči a nuž se (=tento, vrhl se) na Pašku, počne s ním hanebně trhati«, »a on (Hašek) s svými obrátiv koně, nuž se (= tento, hnal se) pryč, a oni (Novoměstští) po něm«; a *se* také je tvar (střední) ukazovacího zájmena (= vlastně »toto«), který m. j. znamenal »hle«. Z *onde* si pak jazyk vytvořil sloveso *onditi*, *onděti*, *ondati*, *onďati;* ondati vzniklo v krajích českých a jiných, kde onde znělo s tvrdým *nd*, onďati na Slovensku, kde se vyslovovalo oňdě s měkkým *ňď* (píšeme sice nď, ale vyslovujeme ňď).

Ostatek je již jasný. Sloveso *ondati* a jeho složeniny nabyly významu slova, jímž se může nahrazovati kde jaké sloveso i se složeninami. Tato mlhavost významu se ovšem časem zhušťovala ve významy stálejší, jako se děje i u slovesa dělati a jeho složenin*. V Čechách se konečně ustálil význam dnešního ondati na slovese nesloženém, ve složeninách pak významy našeho nandati, vyndati atd.; a tím se stalo, že dnes nám je sloveso ondati se vším, co k němu patří, něco docela jiného, než nandati atd. A toto ondati s významem již zúženým se v pozdější době skládá znova s předložkami, ale již ne podle starého pravidla (§ 4): vznikají složeniny naondati se, uondati (již ne nandati se, undati), zondati (již ne zóndati, zůndati), které mají jen význam základního dnešního ondati s odstínem, jejž mu dává předložka.

Malou poznámku. V rukopise Královédvorském se v básni o slavném sedání (Ludiše a Lubor) také vypravuje, jak spolu zápasili Střebor s Ludislavem, až »dřěvce oba zlámasta (= zlámali); i tak

---

* Zadělati nám znamená na př. tolik co zandati, ale také zaneřáditi. Na Hané nadělať je naše nandati (na př. »nadělať« si jídla na talíř). vydělať = vyndati, rozdělať = rozundati, rozbaliti a pod., podělať = stč. pondati, t. j. pokrýti něčím; v severní a západní Moravě si pochutnávají na koláčích podělaných »trnkama« (= povidly), pokydaných tvarohem. Co znamenají u nás v Čechách rozličné složeniny téhož slovesa (i nesložené sloveso samo), vykládati netřeba. Také dělati patří do třídy náhradných sloves, jež z nejrozmanitějších příčin vstupují na místo slov plného významu (vykládal jsem o nich v 2. sv. Sborníku filologického); hospodyně dělá postel (t. j. stele), dělá kamna (t. j. čistí), a zase je klademe na naznačení děje, o jakém neradi plně mluvíme, jako Francouz říká na př. faire le lit, la chambre, la barbe, faire dans le lit, dans ses chausses atd. Není to ovšem sloveso původu zájmenného; jeho obecný význam je činí k takovému úkolu způsobilým.

uondána biesta (uondáni byli), oba z dráhy vystúpista.« Uondati v básni z 14.—15. stol. (či do které doby její původ kladou) by byl podle všeho, co dnes víme, tvarový anachronismus; a mám čtenáři povídati, jak všelijak by si byl mohl Čech oné doby vykládati, kdyby byl slyšel nebo četl o zápase, jehož výsledkem bylo, že oba rekové byli »uondáni« a vystoupili z dráhy? Že tento rukopis prohrává v každé podrobnější zkoušce ze staročeského jazyka, jest ovšem dnes věc neznámá jen lidem, kteří staročeského jazyka neznají anebo nedovedou usouditi, co logicky plyne z jazykového rozdílu mezi skutečnými památkami staročeskými a tímto rukopisem.

9. Obě skupiny, o nichž zde mluvíme, jsou slova obecného života; je to přirozený následek jejich původu (rozumíme-li mu dobře), a tento jejich ráz nám je také kusem důkazu, že jejich původ byl nějak odchylný od původu slov jiných. Nedovedeme-li si pomysliti, že by se dnešní řečník, básník, spisovatel vědeckého díla nebo románu ze života vrstev nelidových oháněl lidovým slovem »tento«; proto chápeme, že v starých památkách našeho písemnictví nenalézáme slova »onde« v podobné nahrazovací úloze, z níž vykládáme počátek sloves *ondati* a ostatních, třebas *onde* v jiných významech v staré době ještě žije (nevíme ostatně, žilo-li v oné úloze ještě vůbec v 13.—14. století). A je to pochopitelné, že se vážné písemnictví vyhýbalo i slovu *ondati* s jeho původním i přidruženým příslušenstvím, zvláště smíme-li se domnívati, že v něm byla i slova, jež nezněla mile pro ty rozličné významy, s jakými se v písemnictví vůbec málokdy setkáváme. I *pondati* v rukopise Baworowském je ojedinělou výjimkou; snad se časem najde ještě nějaká výjimka jiná, ale mnoho jich očekávati nelze.

Slova tato nalézáme vesměs o dějích nejvšednějšího lidského života, a tak již od starých dob; a tato okolnost může nám býti pokynem, jak se k nim má chovati písemnictví dnešní. Patrně tak, jako se k nim chovalo písemnictví staré a jako se k nim chová živý jazyk dnešní. O dějích všedních jich denně užíváme bez rozpaků, a lze říci, čím všednější děj, tím hojněji, takže by nám znělo nepřirozeně a strojeně, kdyby nám hospodyně oznamovala na př., že již vyňala pečeni z trouby, že musí sejmouti pukličku s hrnce, že odsunula hrnec od rozpáleného místa, kdyby se vyhýbala větě, že služce nandala jídla plný hluboký talíř, a pod. Někde lze položiti prostější slovo jiné podobného významu (odtáhnouti, stáhnouti a j.), ale někde naše zásoba slov přece nestačí. Dnešní písemnictví mnohem více povídá o takových všedních výkonech než písemnictví staré; proč mu ztěžovati

volbu nejpřípadnějšího slova, které si v této míře dobylo místa v písemnictví již před stalety? Jazyk sám si zde již učinil pořádek tím, že se vzdal dosti velikého množství takových slov, zejména slov, která mohla mívati i významy méně pěkné; proč nemá jíti jazyk knižní stejným krokem s jazykem živým? Je dobře, má-li jazyk volbu mezi slovem všednějším a slovem hodícím se do situace povznesenější; nikdo nebude vypravovati, že Josef z Arimatie »sundal« tělo Kristovo s kříže, ale nikdo by se neměl nutiti, aby vkládal na př. v románě hospodyni do úst rozkaz »sejměte mi ten veliký hrnec s police«.

10. Na konec se zmiňuji ještě o dvou drobnějších otázkách jazykové správnosti. Nejprve, jak znějí trvalé tvary těchto našich sloves. Jungmann píše důsledně *nandávati, vyndávati, sundávati, odundávati* s dlouhým *á;* v tom se s ním srovnávají i úřední Pravidla. Pražská, a pokud vím, středočeská výslovnost vůbec i výslovnost v jihozápadních Čechách je *nandavati* atd. s krátkým *a*; a tak píše též něco málo dokladů novějších, jež znám (o dokladech starších nemluvím, protože nebývají po této stránce vždy bezpečné). V některých krajích českých je však *á* dlouhé, tak u Č. Dubu (Hujer), na Boleslavsku (Sládeček), u Něm. Brodu (Smetánka). Dlouhé *á* by mělo v Praze i *uondávati, zondávati,* kteráž slova ovšem svým významem stojí mimo skupinu sloves jako *nandávati, nandavati*; ale to jsou slova, k nimž je zřídka kdy příležitost a jež by asi byla spíše nahrazena nesloženým tvarem ondati. Také *rozundávati* slýchám, a nevadí mému pražskému sluchu; častější *odundavati* (neodundavej to ještě) slýchám s *a*. Krátkost samohlásky před *-vati* je nepochybná nepravidelnost, jíž ani nedovedu vyložiti; jiná slovesa všech tříd zde mívají samohlásky dlouhé (bývati, hořívati, vyrozumívati, chodívati, vymazávati, vydělávati atd.). Proto snad by bylo lépe psáti (a ve spisovné mluvě i vyslovovati) -ávati; ale o tom bude rozhodovat konečná úprava našeho pravopisu.

Snad by mohla býti pochybnost o vazbě slovesa *ondati*, zvláště zvratného *ondati se*. Jungmann má věty »ondá se s tím celý den«, »co se s tím naondá, ubohý«, podobně také mluvíváme a slýcháme. Také však jsme již čtli, že se má říkati *ondati (se) čím,* nikoli *s čím*; v »Nár. listech« z r. 1913 píše na př. 8. června Ypsilon o otci Komárkovi, že by nekopal (t. j. míč na hřišti) a nelítal, že by taky nevlezl na velocipéd, »ani by se neondal tennisem«, a pan Ypsilon patří ke spisovatelům, bohužel ne příliš hojným, kteří nejen dbají rad a pokynů o jazykové správnosti, ale mají i svůj poctivě český jazykový cit. Podle našeho soudu

je obojí vazba správná, ale ovšem s rozdílem významovým. *Ondati* (někoho nebo sebe) *něčím* je na místě, kde ono něco je příčinou skutečné únavy a kde *chceme* říci, že osoba, která se něčím ondala nebo byla ondána, na konec jest unavena nebo bude unavena. Proto je pouhý 7. pád oprávněn zejména u slovesa *uondati (se)*, které již předložkou *u-* naznačuje následek »ondání« (říkáme »tou cestou jsem se uondal, uondali mne tam chozením od Piláta ke Kaifášovi«); je oprávněn také u pouhého *ondati (se)*, kde jde o onen význam, na př. ve větách jako »pořád mne ondají všelijakými posílkami«, je oprávněn také o otci Komárkovi, který nestál o únavu, již by si odnesl z tennisového hřiště. Ale *ondati se s něčím* patří ke slovesným vazbám jako »nositi se, tahati se, trmáceti se s něčím« a pod., kde mluvící nemá na mysli únavu jako výsledek takovýchto výkonů, nýbrž jen jejich zdlouhavost, zbytečnost a často také marnost, a kde jmenný výraz s předložkou je spíše předmět děje než příslovečné určení. Mládenec se tahá léta s pannou a nic nikam; trmácel jsem se s tím celý den, a výsledek ani nestál za celé to namáhání; co se s tím pořád nosíte, postavte to někam a dejte už s tím pokoj. Tak se můžeme také s něčím ondati, zbytečně se namáhati a zdržovati; a tak můžeme také někoho jiného s něčím ondati, t. j. působiti mu zbytečnou práci a nepříležitost (ač u slovesa nezvratného takovéto vazby jsou méně obvyklé a podle našeho soudu bývají i nepůvodní).

*

Ze zajímavé skupiny sloves, jimž jsme zde věnovali více místa, než jsme vlastně sami zamýšleli, v živé mluvě dnešní se zachovalo jen několik. Aspoň v středních Čechách. Říká se zde *nandati, odundati, přendati, přindati, rozundati, sundati, vyndati, zandati*, také *popondati* místo staršího *pondati*. A říkáme ovšem také *ondati, uondati, naondati, zondati (se)*. Tvary jako vundati, svundati atd. zanikly, ač je zná na př. ještě Jungmann z obecné mluvy, a zanikla i slova jiná, o nichž jsme vykládali. Byli bychom vděčni čtenářům, kdyby nám o slovech těch podávali zprávy z lidové mluvy svých krajů. O slovech ve středních Čechách zachovaných zprávy z krajů jiných, poněvadž bývá dobře znáti rozšíření slov, zvláště význačnějších (Francouzi mají atlas map, v nichž je naznačena oblast jednotlivých francouzských slov a jiných znaků nářečních); z toho na př., že na Klatovsku *vondat* znamená pražské odundavat, soudíme, že vondat tam neznamená

ondati, a potvrzuje nám to dr. Šebesta zprávou, že se tam v tomto významě říká jen uvondat. O slovech ostatních by nám byly milé zprávy, kde ještě žijí; o všech těchto slovech bychom znali rádi i významy a tvary (na př. kde se říká *sundávati* a p.), zejména zvláštnější, v nichž se objevují. I zprávy o všelijakém tom tentonování, ondění a onačení a o věcech podobných by nám byly vhod, ze Slovenska také zprávy o onďání. Takovéto zprávy bychom ukládali, a až by jich byla hromádka, uveřejnili bychom je se jmény zasilatelů pro budoucí potřebu.

DROBNOSTI.

»VPRAVO TOVÁRNY, ZÁPADNĚ PRAHY«.

Ve výrazech naznačujících, kterým směrem leží nějaké místo nebo předmět, čítáme dnes občas divné 2. pády. V knize dobrého spisovatele, jednoho z hrstečky těch našich spisovatelů, kteří mají poctivý český cit jazykový, čtli jsme na př. větu »v pravo továrních budov svítil bílými stěnami velký dvoupatrový dům obytný« (jinde bohudík pozapomněl na tuto novotu a napsal »v pravo ode dveří [stála] police«), za války nám psávaly poviny, co se děje »západně Aisny«, »východně Laonu« a pod. Někdo si asi všiml, že se po německu říká »rechts, östlich von der Fabrik«, a hned usoudil, že předložka *od*, jíž zde obyčejně užíváme, je germanismus; a protože na př. »vpravo kostela, západně Prahy« zní hodně cize, bezpochyby se to ujme.

1. Jakou vazbu mají výrazy *vpravo, vlevo* tam, kde hledáváme poučení o správnosti, totiž v jazyce starém a lidovém, nevíme. Lid říká, pokud víme, *napravo, nalevo*; *vpravo, vlevo* řekne jen, kdo zná ze školy, z novin, z povelů atd. »vyšší« češtinu. Z doby staré *vpravo, vlevo* také neznáme (v rukopise Královédvorském je hromádka dokladů, ale to nám nejsou doklady staré); Jungmann má jen u *v levo* značku Dobrovského, ale víme, že nepochází vše od Dobrovského, co je v jeho slovníku. Starší prameny mají — mimo jiné podobné výrazy — *napravo, nalevo*, a pokud neuvidíme starých dokladů, budeme viděti ve výrazech *vpravo, vlevo* umělé výrobky z doby, kdy u nás obnovovali předložku *v* se 4. p., v živém jazyce (mimo ztrnulá příslovce) zaniklou. Vždyť tvary *vpravo, vlevo* ani nejsou ve shodě s významem předložky *v* se 4. p., synonymické s předložkou *do*, znamenající tedy pohyb *dovnitř* něčeho, kdežto *vpravo, vlevo* znamená směr *na* pravou,

levou stranu; a jako nikdo neříká, že se postavil nebo stojí »v pravou stranu«, tak by neměl ani říkati, že se postavil nebo stojí »vpravo«.

Napravo, nalevo jsou vlastně výrazy směrové (na otázku »kam?«); a tak je obyčejně také čteme v starší době, ve větách jako »půjdeš-li na levo, já na pravo se držeti budu« (1. Mojž. 13, 9). Východiště, jehož výraz ve směrových větách se slovesem pohybu přece je příslovečným určením, patřícím k slovesu, musilo by zde býti v tvaru odlukovém (musilo by to býti nějaké příslovce, jako *odtud*, nebo předložkové spojení s *od, z, s*), již proto, že se přídavná jména pojmů místních (jako pravý, přední, zadní, hořejší atd.) ani jejich příslovce v češtině přece nepojí s 2. p. *Napravo, nalevo* se pak stává výrazem klidovým (na otázku »kde?«); a je docela přirozené, že vazba odluková zůstává. Že by se v lidu říkalo »napravo kostela«, asi nikdo ještě neslyšel; a jediný nám známý starý doklad klidové věty tohoto způsobu, v němž východiště je vyjádřeno, má předložku *od*, tak, jak *mluvíme* dnes: »na levo od té hory leží pahrbek« u Mandevilla 164b.

V starší době se místo *napravo, nalevo* raději říkalo *na pravú (levú) stranu* (s významem směrovým, i potom klidovým), *s pravé (levé) strany, ku pravé (k levé) straně, na pravé (levé) straně, po pravé (levé) straně;* místo *strana* se říkávalo i *ruka (na pravú ruku* atd.). Zde ovšem nalézáme 2. pád, jenž zde je možný, protože se podstatné jméno s 2. p. pojívá; na př. v Milionu »takéž (Tataři) jich (bohů) modly z plsti udělají, modlu ženy Latygojovy na levé starně jeho postavie«, pan Jan Hasištejnský z Lobkovic v »Putování k sv. hrobu« píše podobně na př. »šli sme najprve k tomu oltáři, kterýž jest na pravé ruce velikého oltáře, . . . odtud šli sme zase na druhau stranu k tomu druhému voltáři, který jest na levé ruce velikého oltáře« 110a, »na levé ruce též kaply jest to miesto« 113a. Ale u původního směrového výrazu nalézáme ve větě klidové obojí vazbu: »na pravau ruku toho miesta jest diera v skále« 111b — »na pravau ruku od toho miesta . . . jest to miesto . . .« 111a. Tak u výrazů, u nichž jest vazba s 2. p. mluvnicky možná; a u výrazů *napravo, nalevo*, kde tato vazba mluvnických obdob v češtině vůbec nemá, měla by býti nutnou?

2. Slovům *západně, východně, jižně, severně* by starý Čech nebyl rozuměl. Ještě Jungmann jich nezná; vznikly v minulém století otrockým napodobením něm. östlich, westlich atd. Nemluvíme o tom, že slova *jih, sever* jsou slova na označení stran světa k nám v nové době z jiných jazyků slovanských přenesená, jež u nás zna-

menávala dříve jen jižní, severní vítr (když Chocholoušek vydával soubor svých vypravování z dějin jihoslovanských pod nadpisem »Jih«, mnoho prostých čtenářů tomu slovu nerozumělo); jde o tvary příslovečné. Zase bychom měli opakovati, že se přídavná jména místních pojmů ani jejich příslovce v češtině s 2. p. nepojí; »západně Aisny« je mluvnická nemožnost.

Po česku se říkávalo (a říká se tak posud na venku) *na západ, k západu, na západní stranu, na západní straně* atd. (jih, sever byl *poledne, půlnoc* nebo starším tvarem *půlnoci, polední — půlnoční strana). Kde je výraz se slovem *strana*, zase jest možný i 2. pád na něm závislý; tak čteme na př. v Milionu 59b o hostinách tatarského káma, že jeho »stuol najvýše nad jiné tak jest postaven, aby král sedě na puolnočné straně domu svého tvář svú ku poledni obrátil.« Podobně jest rozuměti větě »od břehu královstvie adenského přes čtyřiceti mil jest město jedno jmenem Estier v téj vlasti, jenž záleží k téj straně na puol noci toho královstvie« 123a; »k téj straně na puol noci« je tolik co »k půlnoční straně« a 2. pád »toho královstvie« patří k slovu »straně (původní znění je »ad septentrionalem plagam regni«). Ale lze-li říkati na př. »půlnoční (severní) strana domu«, neplyne z toho ještě, že by bylo možno nebo dokonce správné říkati »na půlnoc (na sever) domu«; 2. p. závislý na jméně vyjadřuje, že mezi pojmem řídícím a pojmem, jehož jméno je v 2. pádě, jest nějaká souvislost. Souvislost je mezi severní stranou a domem, dům má severní stranu, ale nemá severu, leda bychom severní stranu domu samu nazvali severem. Vazba s 2. p. jména, od něhož se určuje strana světa, byla v staré češtině nemožná již i proto, že k slovům *západ, východ (vzchod)* starý Čech cítil a obyčejně také náležitým 2. pádem naznačoval spojitost těchto pojmů se sluncem; *západ, východ (vzchod)* neznamenalo v staré době jen stranu světa ve vybledlém významě zeměpisném, »západ« byl západem slunce, »východ« východem slunce, a proto (snad, zvláště v nejstarší době, nejčastěji) určují se strany světa plnými výrazy »na západ (východ, vzchod) slunce, na západ sluneční, k západu slunce« a pod. Možný byl u těchto určení strany světa i 3. pád slova vyjadřujícího jejich východiště. Tak mluví Bratří ve výkladě na Jer. 1, 13 o nepřátelích kaldejských a asyrských, »kteříž lidu judskému na půlnoci byli«; takové 3. pády u místních i jiných výrazů příslovečných se slovesem *býti* (a se slovesy podobného významu) jsou velmi časté (to mi je s cesty, ten dům nám leží naproti, nechoď mi na oči, je mi to na očích, je mi vhod atd.).

Starých dokladů, v nichž by vedle udání směru »na západ«

atd. bylo i východiště tohoto směru naznačeno, nemáme. Ale nedovedeme si představiti, že by bylo bývalo možno říkati jinak než s výrazem odlukovým, tedy na př. »Veleslavín je na západ odsud, na západ od Prahy«. Docela, jako se říkalo »nalevo od té hory leží pahrbek«, nebo jako mlynář nijak jinak neřekne, než že ten a ten mlýn je od něho nahoru nebo dolů. Či slyšel kdo nebo četl v dobré staré knize větu jako »Veleslavín je na západ Prahy«? A kdo nedovede již říkati jinak než po německu »západně«, měl by říkati aspoň s českou vazbou, že je Veleslavín »západně od Prahy«, ne »západně Prahy«.

Nám se ovšem líbí staré české výrazy *napravo, nalevo, na západ, na východ*, a když jsme již odvykli »poledni« a »půlnoci«, »*na sever, na jih*« lépe než novodobé »vpravo, vlevo, západně« atd. a budeme je pojiti i nadále s předložkou *od*.

OBA DVA, VŠECH DEVĚT.

Někteří učitelé na školách obecných i středních prý toto spojení zapovídají, učí říkati jen *oba*. Proč? Němec říká ve stejném významě *alle beide*, tedy přece se nelze domnívati, že by *oba dva* bylo napodobením němčiny? Jungmann má doklady na př. z Veleslavína a z bible Kralické (na př. »chudý a dráč potkávají se, obou dvou však oči osvěcuje Hospodin«. Přísl. 29, 13), také to nesvědčí, že by *oba dva* nebylo správně po česku. Je pravda, že stačí také říci jen *oba* (přišli oba dva — přišli oba); ale neolupujeme jazyk, zapovídáme-li si, abychom pro větší důraz nenaznačovali výslovně, že mluvíme o »obou« osobách nebo věcech, jichž se naše řeč týká? — Naši předkové psávali rádi *obadva* (oboudvou atd.) jako jedno slovo, proto, že je to zvukem opravdu jedno slovo, s hlavním přízvukem na první slabice o-; také by se sotva našel doklad, kde by mezi *oba* a *dva* bylo jiné slovo. V takových věcech ovšem není náš pravopis důsledný; píšeme *nevím*, ale *na pole, kdyby, aby*, ale *ač by*.

Pro vyšší číslovky máme *všichni tři, všech pět* atd. Zde nenalézáme v slovnících starých dokladů, ani jich sami nemáme, a »všichni tři, všech pět« se kryje s něm. alle drei, ale fünf. Zde bychom snad spíše mohli pochybovati o jazykové správnosti. Ale jak jinak by po česku mohlo zníti spojení přívlastkové, než »všech pět«, když spojení přísudkové zní »všech jest pět« (všech všudy bylo sedm Har.)? A nemá-li Jungmann dokladů starých, nemá jich ani ze své doby, ač se v ní tak jistě mluvilo; neobjeví se každé rčení v písemnictví, a objeví-li se, je-li řídké, snadno unikne slov-

nikáři. Dnes se tak říká v lidu snad všude. A stačí-li jazyk pouhým *oba*, nestačí vždy pouhou číslovkou vyšší: *oba* samo již naznačuje, že je řeč o dvou osobách, o dvou věcech tvořících o sobě nějakou skupinu, kdežto číslovky vyšší nemají takového souhrnného tvaru, jaký má číslovka *dva* v slově *oba*. Lze konečně říci o nevěstě, že má pět p, ačkoli »všech pět p« je výraznější; ale kdo řekne o mládenci, že by si mohl olíznouti deset prstů, ne »všech deset«, kdyby ji dostal? Hráč na kuželníku porazí devět; ale řekneme-li »všech devět«, říkáme hned také, že těch kuželek, jež možná poraziti, ani víc není. A o to jde, přidáme-li k číslovce příslušný tvar slova *všechen*.

KLASOBRANÍ Z NOVINÁŘSKÉ ČEŠTINY ZA KVĚTEN 1920.

Nová podstatná jména. Vášnivá *pudivost* herečky »Nár. listy« 28., 3; dlouhé *kuřovody* z narychlo upravených topenišť 30., 6; *sklíčidla* (?) 30., 8. — Úroda *datlů* . . . vývoz *datlů* (t. j. datlí z Tunisu) »České slovo« 19., 8; všechno *osazenstvo* (v. N. Ř. III, 217) 30., 11. — *Čarovák* (= čarodějník) »28. Říjen« 20., 2. — *Obiloviny* »Venkov« 2., 10; nosivost (slepic) 5., 7; veřejné *obhospodařování* řepky 6., 7; nechá se schladnout za *nepřístupu* vzduchu 8., 7; *přesytost* 9., 2; *odbourávání* cen 19., 4; *bombometectví* 21., 4; *čechisace* t. — Nejpřesnější *zkum* »Právo lidu« 16., příl. 2.

Přídavná jména. Měňlavý obzor »Nár. l.« 30., 1. — *Božetělské* průvody »Č. sl.« 30., 9. — *Unášivé* sbory od Janáčka »Venk.« 7., 5; *záchovná* síla lidstva 26., 2. — Materiál *nazískaný* »Večer« 11., 3. — Z motivů lze *hrovou* skladku vyváděti »Jeviště« str. 213.

Slovesa. Pilsudski *uchopuje* vedení pevně do rukou »Č. sl.« 19., 3. — Akcie *jednány* cca 1100 »Venk.« 5., 7; bolševism *zapříčinil* obrovské škody 6., 4; výnos půdy *zmnohonásobníme* t.; lidstvo chce *zmírovět* 9., 2; něco bílého *šumělí se* u stáje t., 13. — *Vsítiti* branku (v kopané) »Pražské pondělí« 17. — [Musím si frisuru *rozslušniti*: zachyceno ze soukromého hovoru dám.] —

Příslovce. Přísluší *rozrývně* zpovědnímu dokumentu »Nár. l.« 16., 4. — Stříbro . . . nikoli *vrcholně* hýčkaný kov »Č. sl.« 19., 6. — Návštěva působí daleko *podmanivěji* »Venk.«11., 6; členům, *vzťažně* věřitelům 21., 3.

Slohové a mluvnické perly jiné. Sdružení octlo se tímto v úskalí kladených překážek »Nár. l.« 19., 2; tajemník veštvavší dělnictvo do stávky, vyzněvší v krvavou událost, pokračuje v šíření teroristických metod t., 3; kvestor vyzývá posluchače, aby pouze nutné změny provedli ve dnech 19.—22. t. m. t., 5; aby odřízl možnost bolševíkům srážeti posily... 23., 4; vypočítavá krvežíznivost naše hrála na tenkých strunách konstituce ruské rodiny t.; pro umělé vyvolání nákazy mluví v době letní mouchy, po celý rok potkani t., 10; nedávno v »Rozhledech« umístil jsem zprávu... t.; stane-li se toto přesvědčení majetkem kruhů rozhodujících... 27., več. 2. — Led zvláště vybraný co do studenosti »Nár. demokracie« 17., 4. — Těm, kteří mohou přijíti v úvahu »Č. sl..« 17., 4; hráči, kteří zaujímají vysokou třídu ve sportu t. — Slepice, jak známo, z krmiva vyrábí vejce »Venk.« 5., 7; početnost těchto legií došla až do 6000 lidí 8., 3; s ohledem na stávající ceny hnojiv jest naprosto nutno uvolniti ceny obilnin, aby se jejich rentabilita podložila 16., 11; bylo věcí příslušných činitelů, aby včasným zakročením a dodáním potřebných dat za účelem stanovení směrnic pro odbavování zásilek za paušalované do jeho urychlení umožnili (Č. T. K.!) 18., 3. — Zoufala si, když viděla zborcenou lásku »Večer« 3., 4. — Rosse umísťuje krásné rány do hlavy »Pondělník« 10., 5; sledoval jsem cíl úderů spodních (= mířil jsem na prsa) t.; brankář podal v každém ohledu prvotřídní výkon... málokdy podobná hra je k vidění; ... kterýmžto nepostrádatelným vlastnostem vděčí značný rozdíl branek 17., 6. — Neponechali jediné možnosti volného vchodu (= zazdili vchody) »Pr. l.« 16. příl., 1. — Rytmovaným spádem zahovořila ohlušným pohybem »Česká polit.« 16., příl. 1. — Dověděl se, že přes tento dovoz musí býti jednáno..., ... které onu vaši potřebu mohou vyříditi.... »28. Říjen« 11., 3. — Souřadivé posunkování, jež zakládá se zhusta na proměnném sčasování, to jest na úkonu témže, ale zpomaleněji, neb úkvapněji zopakovaném, odstavuje pravidelně příliš často, aniž vyčerpalo látku motivicky danou, aniž přichýlilo se rázně k dalším, načínaným vlnám tělovým »Jeviště« 213. Kdyby jenom v úhlopříčné chůzi za údobí závěrného pokračovala až k jevišťové zádi, kdyby jen se nevracela z polou cesty, kdyby jenom ohlásila rajskou varhanovou nevystihlost čelným natoním! t. 214.

*

POSUDKY A ZPRÁVY.

M. B. Šárecká: *Salony*. S dobovými podobiznami. (Vyšlo ve sbírce Topičově »Duch a svět« jako sv. 52. Za Kč 5.50.) Spisovatelka líčí v dílku svém historický vývoj salonu, v němž pravidlem žena dovede soustředíti výkvět současných duchů, od doby renaissanční až po romantismus a české salony. Je to čtení pro duchy vytříbené a dobře obeznámené s kulturním vývojem evropského lidstva, tedy ne zcela spadající v rámec sbírky »*populárně* poučné četby«, jakou »Duch a svět« chce býti. Vadí tomu i mnoho zbytečných cizích slov (feerie, lever, sondovati, isolovati se, mouche assassine atd.) i spousta jmen učenců, spisovatelů i umělců, jichž znalost spisovatelka u čtenářů předpokládá.

Z jazykových nedopatření a omylů uvádíme: pohostinný (v pohostinném domě str. 42, podobně 53, 55) místo pohostiný, neopomene (37) m. neopomine, skytati (47) m. skýtati, stihati (64) m. stíhati, ocitla se (74) m. octla se; jak strávili den (80) m. ztrávili, zůčastnil se (70) m. zúčastnil se; kde není sice dam (21, podobně: postavy sedících dam 57, střediska krásných dam 89) m. dám; se svou netí (47) m. neteří; mizí ony kontrasty 10 m. mizejí, nahražovaly 70 m. nahrazovaly; žena, jak přál si ji ještě Dante 10 m. jí; se svou netí, jíž posměšně nazvala »Musou encyklopedie« 57 m. již; kdo sleduje vývoj ducha věku, ducha společnosti, jejíž symbolem byly salony v dějinách 89 m. jejímž; mimo domu Goetheova 69 m. mimo dům Goethův; alexandriny německých profesorů lipských, opěvujících choť Gottschedovu, tohoto tehdejšího literárního papeže 59 m. Gottscheda; naše příští salony budou míti okna otevřená těmto krásným paprskům rána 89 m. otevřena; nynější doba je podobná oné době 90 m. podobna. Nepěkné jest slovo vědátoři 43 m. učenci. I několik tiskových chyb zůstalo, na př. dramaticklými 70 m. dramatickými, čáj 79 m. čaj, peče 85 m. péče, výtvárníci 87 m. výtvarníci. Také interpunkce není vždy přesná. František Šimek.

Percy Bysshe Shelley: *Výbor z prósy*. Část I.—II. Přeložil, úvod a poznámky napsal F. Chudoba. Nákladem Jana Laichtra v Praze r. 1920. Otázky a názory XLVII. I. díl za K 13.50, II. díl za K 18.—.

Do záplavy pikantní a lehké četby, která povážlivě ohrožuje čtenářskou chuť i vkus obecenstva, vpadla zase jednou kniha velikého básníka a myslitele anglického, plná vzácných myšlenek, půvabného slohu a básnické lahody.

Životopis, předeslaný Výboru, obeznamuje čtenáře nejen se všemi osudy Shelleyovými, ale také s duševním a společenským prostředím, v kterém vyrostl a které vysvětluje tak mnohý úkaz povahy básníkovy a jeho jednání, nad nímž by jinak leckdo vrtěl hlavou, ale i obsah a směr jeho prací. Tím tu máme podán i kus dějin angl. poesie, odhalen obrázek anglického školství a vychovávání, vyjasněn ráz Shelleyových plodů: poetickou fantastičnost, zálibu v spojování věcí hmotných s nehmotnými, blízkých se vzdálenými, odlehlost a zasněnost látky, vůbec celý svéráz jeho. Opustil vlast, když mu úřad odňal jeho dítky z prvního manželství, aby neutrpěly jeho výchovou, ženu druhou jako první si získal únosem, měnil stále své bydliště a nedovedl ani s Byronem dlouho pobývati ve Švýcarech. Nejmocněji naň působila Italie a způsobila úplný převrat v jeho názorech. Počal horovati pro minulost, které do té doby nenáviděl; celá bytost jeho zjemněla pod vlivem antického umění. Měl heslem oblažovati jiné, byť i sám při tom trpěl, a tak se stalo, že on, boháč, který platil dluhy za tchána, pro samou dobročinnost někdy se musil po celé týdny ukrývati, aby nebyl pro dluhy zatčen. Jak pln romantiky plynul jeho život, tak romanticky i skonal, utonuv za plavby ve vlastním člunu v mořské bouři s přítelem svým a s plavčíkem.

Dr. Chudoba praví, že je nesnadno zachytiti na několika stránkách sílu a půvab, jímž působí zjev Shelleyův lidský a umělecký. Ale podařilo se mu to tak, jak bychom toho přáli každému *našemu* velikánu ducha. Píše klidně a prostě, nevole velkých ani zvučných slov, ale každá věta je obsažná a účinná. Jest viděti, že mu Shelley přirostl k srdci a že jej chce také přiblížiti k srdci čtenářovu. Na 40 stránkách dotkl se všech strun a stran jeho života i díla, nepřikrašluje nic a nechávaje vyrůstati před našimi zraky celého člověka se všemi křehkostmi i velikostmi jeho. Tato objektivnost spisovatelova se nemíjí s účinkem.

S tímto hřejivým klidem a s tou objektivností, jasností a prostotou slohu snoubí se k obzvláštnímu potěšení našemu čistota a bezvadná správnost jazyková, která snese bez nadsázky pochvalu vzornosti. Není to však očividně hledaná péče o přesnost pravopisnou a tvaroslovnou, o přirozenost v slovosledu, o volbu výrazu, nikoliv, všude cítíte, že tato péče je vlastností spisovateli tak říkajíc vrozenou, s jeho bytostí srostlou. Nic tu nepůsobí pedanticky,ani ty důsledné genitivy po záporu. A touto předností se vyznačuje také překlad tohoto Výboru prósy, ať zasahá do oboru literatury a umění, nebo do oboru filosofického, náboženského a politického, nebo ať to jsou zlomky beletrie či konečně důvěrné

zpovědi duše v dopisech. I nejhlubší myšlenky oděny jsou v lehké roucho české; poletují kolem čtenářova ducha jako pestrobarevní motýli, tu blíž, tu dál, ale vždy k sobě vábíce. Myšlenkový svět anglický jest ovšem hodně odlišný od našeho; je hutnější, vážnější, svébytnější, nejde mu tolik o polechtání smyslů a dráždivost, je víc vážný, odměřený, do hloubky a k výšinám směřující; také má svůj spleen — ale čtenář nepovrchní brzy k němu přilne a čerpá z něho ozdravující živel. Přejeme Chudobovu Výboru, aby našel takových čtenářů co nejvíce. B.

Josef Müller: *O vyučování jazyku mateřskému na školách obecných* se zřetelem k novým osnovám a cvičebnicím jazyka českého. V Praze, 1919. Nákladem Jos. Rašína. Za K 10.80, na venku za K 11.30. (Knihovna pokrokové práce učitelstva československého »Naše škola«, ročník VIII., sv. 4.)

Josef Müller, původce mluvnic jazyka českého pro obecné školy, jest známý reformátor jazykového vyučování. Jeho »Sloh« před lety působil jako zjevení a ovládl školy až do zámezí. Tato kniha vede učitele rovněž na nové cesty jazykového vyučování. Zamítá pro obecné školy metodu budující své výklady na logických soustavách; vychází od mluvy žákovy, kterou si přinesl z domu, »rozvíjí ji v duchu lidové kultury, ve které dítko vyrůstalo, a dětské zájmy a radosti činí podkladem účelné práce školské a stává se tak dítěti průvodčím jeho dětským rájem«.

Kniha probírá vyučování pravopisu, význam opisování a diktátů pro ně a pak všecky cviky vedoucí ke vštěpování správných forem jazyka. Správně zaujímá stanovisko, že soustava vyučování jazykového nesmí býti sama sobě účelem, nýbrž toliko prostředkem. Spisovatel zná, kdo co o jazykovém vyučování u nás i v cizině psal, posuzuje zásady obsažené v osnově učebné i v zemské poradě učitelské stanovené, dívá se na vše kritickým zrakem, není slepý k jejich omylům a nedopatřením, promlouvá též o cvičebnicích a ukazuje, jak jsou v nich provedeny zásady nových osnov a jak se jich má užívati při vyučování. Rozbírá otázku, lze-li dosíci vyučovacích cílů v jazyce mateřském soustavnými cviky či cviky příležitými, a dospívá k výsledku, že sice nelze podceňovati poučování příležitého, ale že musí býti pevná, určitá soustava v cvicích, má-li se probrati každý tvar a má-li uvíznouti v hlavě, na jazyku i v peře správný.

Vedle části teoretické je tu také oddíl praktický, jenž podává návod k vyučování pro každou třídu. Napřed se uvádí tekst osnov, pak se podává návrh rozvrhu učiva a potom už následují pří-

slušné výklady z mluvnice a pravopisu pro jednotlivé třídy předepsané, jakož i cvičení slohová.

Nemohu ovšem posouditi, lze-li vše schvalovati, co a jak tu Müller doporučuje; chybí mi k tomu zkušenost, nabytá praksí vyučovací. Ale teoreticky nutno říci, že kniha znamená veliký pokrok ve vyučování, že snad umlčí stesky a stížnosti učitelů o tomto vyučování pronášené a přispěje k tomu, aby jak učitelé, tak i žáci nabyli upřímné lásky k jazyku mateřskému a žáci také žádoucí znalosti jeho a obratnosti v něm. Bude-li obecná škola tříbiti jemnocit jazykový, vštěpovati v srdce dětská šetrnost k správnosti řeči mateřské, odpor proti chybám a vědomí, že jazyk jest nejdražší statek národa, nejcennější jeho starožitnost — pak bohdá bude u nás veseleji aspoň po jedné stránce, po té, která je základem, podstatou a hlavním znakem jsoucnosti každého národa.

Josef Müller vhodně cituje Gustava Adolfa (omylem tu uvedeno Ant.) Lindnera, že žádný předmět vyučovací nemá tolik a takové vzdělávací hodnoty jako jazyk mateřský; ale stejně vhodně připomenul, že se místo toho stal postrachem dětí a učitelů. Müller pracuje o vtělení slov Lindnerových.

Také středoškolní učitel češtiny najde tu mnoho vítaného poučení. B.

NÁVŠTĚVOU U NOVIN.

4. »*Právo lidu*«.

Pozval jsem se na neděli dne 6. června. Byl jsem žádostiv, jak se tu daří naší řeči, když pořád noviny píší, že strana sociálnědemokratická nestojí na »nacionálním« stanovisku, že je k češství vlažná, že hledá spojenství s německými soudruhy. V jakém poměru je tedy asi český jazyk jejího hlavního orgánu k politice a naopak? O některých spisovatelích této strany vím, že pěstují přímo kult jazyka, milují, ba zbožňují jazyk, pracují o něm s láskou zrovna mateřskou nebo mileneckou.

Nuže, takovou starostlivou péčí o jazyk zrovna nedýchalo toho dne ovzduší v Právu lidu, spíše bylo si možno odnésti dojem, že by nějaký pečlivější korektor a oprávce u něho byl žádoucí.

Při *pravopise* užívá vrchní dozorce této stránky časopisu nějakého jiného rádce, než jsou tak zvaná úřední Pravidla českého pravopisu, vydaná knihoskladem. Připouští důsledně jen súčastniti se (ač tato Pravidla poznamenávají: lépe zúčastniti se), propustil sespolečenštěný m. zespolečenštěný (Pravidla praví na str. XV:

píšeme z, když poznáváme, že v složenině je význam = *učiniti tím, učiněnu býti tím, státi se tím* nebo *vykonati to, co slovo základní znamená*); tiskne se stále hříště m. hřiště, skytá (důsledně) m. skýtá, zapřísáhlý m. zapřisáhlý, hodně přívrženců m. přívrženců, vojska týčila se před ním m. *tyčila se*, svižná šelmička m. švižná (odvozeno od slova švih, švihati), sešel z cesty m. *s* cesty (byl *na* cestě). Teror se čte jednou s jedním r, po druhé s dvěma, ač stačí jedno. Dělí se: všech-no m. *vše-chno*. Užívá se předložky *ku* nesprávně: ku každé práci m. *ke* každé práci, ku konečnému sjednání nápravy m. *ke* konečnému, ku zvýšení tarifů m. *ke* zvýšení, ku sociálně-demokratické straně m. *k* sociálně-demokratické. Předložky *ku* lze užívati jen před *p* (tedy ku Praze, ku pomoci).

V oddíle *tvarosloví, kmenosloví a slovníku* dovoluje Právo lidu svým redaktorům a přispěvatelům nedovolenou volnost, čehož nutno litovati. Našli jsme tu mnoho chyb, nesčetněkrát už vytčených, které by se opravdu již neměly naskytovati. Tak na př.: výroba zbraní a střeliv má býti vyjmuta ze zájmu soukromého (spr. *vyňata*). — Tam seděli obejmuti v trávě (m. *objati*). — Od 30. června má přestati všechen styk s Maďarskem drahou i loděmi (spr. *loďmi*, neboť slovo loď se skloňuje nyní jako kost). Proto také je chybné: staví lodě (m. *stavějí lodi*). — Zaměstnanci nesmí socialisací ztratiti (lépe: pozbýti) zaměstnání (spr. *nesmějí*). — Masové konservy se stále vyrábí (spr. *vyrábějí*). — Jaké pocity se dnes probouzí v prsou dělníka (spr. *probouzejí*). — Blíží se slavnost šestistyletého výročí Dantova úmrtí (spr. *šestisetletého*). — Zavedením obchodní směnky mohla by se nahraditi chybící platidla (spr. *chybějící platidla*). — Byvší existence některých území dnes do moře ponořených je vědecky zjištěna (lépe *bývalá jsoucnost, bývalé trvání*; Čech by ovšem řekl nejspíše »jest vědecky zjištěno, že bývala území, dnes ponořená do moře«). — Několik retů se posměšně povysunulo (m. *rtů*). — Obnosy se hemží toto číslo Práva lidu; marně »Naše Řeč« poukazuje na německý původ toho slova a na jeho české náhrady. — Také nemístné ohledy se vyskytují: z ohledů politických protestují shromáždění (m. z *důvodů* pol.), a ve zvláštní oblibě je sloveso sdělovati; *nic se neoznamuje, o ničem se nepíše a nepodává zpráva*, všecko jen se sděluje, nebo se podává o tom sdělení. Vyřizování u bytového úřadu nevyžaduje tak dlouhé doby, pakli se za tím neskrývá něco jiného (spr. *neskrývá-li* se za tím; pakli = jestliže však). — V lásce je také slovo dotyčný: žádá se dotyčný činovník (lépe: *příslušný*), dotyčný ústav provedl již

výměnu zboží (m. *tento, onen* ústav), dotyčné dotazy jest zaslati panu X. (stačí: dotazy jest zaslati). Slovo to není sice chybné, ačkoliv velmi připomíná německé der betreffende, ale vytlačuje nám všecky prosté domácí výrazy stejnoznačné. — Mám pokoj a trochu nábytku do něj (spr. do *něho*). — Že tu neschází ani komise, sestávající ze zástupců atd., kdož by se divil? Komise *složená* nebo *skládající se* je příliš české. — Pokrok se jeví i v tom, že 4. pád zájmena *ho* zastupuje už také střední rod: zájemníci, jimž pozvání nebylo doručeno, nechť reklamují ho ihned (m. nechť *je ihned reklamují*). Ohledně divadelních představení poradí Dělnická akademie (spr. *o* div. předst., *ve věci* div. předst., *stran* div. předst.). — Stálá chyba ohražení, neuhražený schodek a pod. také zde našla útulek; správné *ohrazení, neuhrazený* snad se už ani neujme. —

Zachovávati přesnost ve *vazbách*, vázati sloveso s náležitým pádem, náleží dnes k věcem svobodného obchodu, podobně tvořiti si vazby a *obraty* nové. Tu si myslí přemnozí, že si může každý dělati, co chce, a psáti, jak chce. O jeden výšin z pravidelných kolejí, o jedno udeření jazyka víc nebo míň, na tom mnohým nezáleží pranic.

Pohříchu nemůžeme z této výtky vyjmouti ani Právo lidu. Našli jsme tu tato klopýtnutí: Marně tu rozpíná probodených dlaní Ježíš z Nazaretu (m. rozpíná *probodené dlaně*); kdo mi poručí viděti hranic a přehrad tam, kde jich není (m. viděti *hranice a přehrady*); bylo se dohodnuto (m. *stala se dohoda*); na zákoně samém se pracovalo dlouho (*o* zákoně se pracovalo); problémy mohou býti zodpovězeny (m. *rozřešeny*; jinak se může jen říci: *odpovídati na něco, bylo na něco odpověděno*); vyjma majetků neprávem nabytých (vyjma *majetky*); úřad měří dvěma lokty (spr. *dvojím* loktem); to by zanechalo po sobě velkých stop (m. *veliké stopy*); všichni činovníci jsou povinni bráti na jednání osobní účast (m. osobně *se účastniti* j.; budou-li tu účast činovníci jiným neb sobě bráti, nebudou ji ti obraní míti). — Nejsme s to již 3—4 roky koupiti si něco nového (m. *nejsme s to, abychom si koupili*, nebo prostě: *nemůžeme si* již 3—4 roky nic koupiti). — Velmi se rozmohlo také psáti: okres Chrudim, okres Plzeň a pod. m. okres *chrudimský, plzeňský* a pod. Nyní k tomu zavádí Právo lidu: jednoty Báně, Černošice atd. m. jednoty *báňská, černošická* atd. — Kradlo se, aniž by pachatel byl dopaden (spr. *aniž pachatel* byl dop.). — Každý chce najíti dostatečného zájmu (m. najíti *dostatečný zájem*). — Jako bacil proniká řeč také zájmeno týž. Sdružení sociálně-demokratických bezvěrců

nemá nic společného se sjezdem socialistických bezvěrců, protože týž je veden předáky českých socialistů, anarchistů a Modráčkovců (m. *protože jest veden*). O italské Lega Nazionale delle Cooperative se praví, že táž soustřeďuje ve svém středu (to je také pěkně řečeno!) všechna družstva bez ohledu na politické a náboženské názory (spr.: *soustřeďuje v sobě*). Vrcholu stručnosti dosaženo pak v tomto odstavci: 5. Ústav pro dodávky chladicích strojů v Neapoli. Týž vlastní skladiště pro konservované zemědělské výrobky (spr. *Má* skladiště). Část téhož (stenograf. protokolu) je ještě na skladě (m. část je *ho* ještě). — Jistý spekulant nakoupil zefírových pánských košil, kterými chtěl obchodovati (spr. *s* kterými). Zabýval se vůbec obchodem nejrozmanitějšími věcmi (spr. obchodem *s* nejrozmanitějšími věcmi). — Zase stručnost: Která (jednota) nebude moci (t. poslati si pro vstupenky), budou poslány poštou (spr. *té* budou poslány). — V jiných věcech je p. korektor Práva lidu přísnější, na př. v kladení zájmena *se* za sloveso. Není přece možno, aby všichni přispěvatelé do tohoto čísla v tom byli shodní, že se musí psáti toto zájmeno všude až za slovesem, když tak přece nikdo nemluví. Či říká někdo: Ký div, že stává se sem tam taková věc? Jenom hádal se s řekou? Bylo zjištěno, že zabýval se obchodem? Že tak záhy přisvojil si všechny agrárnické nectnosti, zejména zpupnost a necitelnost (m. že si tak záhy osvojil)? Vybřednutí z novinářského hádání se (m. hádání)? Jeho přiklonění se ku sociálně-demokratické straně mohlo by zajímati i nás (m. jeho *přiklonění* k soc.-dem. straně)? Neboť co stalo se v Uhrách, nemohlo nás nechati lhostejnými (m. neboť *co se stalo* v Uhrách)? Protest proti nově tvořící se organisaci ruských komitétů, ve které přetvořují a zahalují se bývalé reakční ruské misse (m. protest proti *nově se tvořící* organisaci komitétů, v které se přetvořují a zahalují...)? A pod.

Ale čemu se musí každý nejvíc podiviti, je spousta *cizích slov* právě v tomto časopise, který má hrdý název práva lidu, lidu slouží, proň pracuje, zaň bojuje, jej poučuje a tedy má také býti pro dělný lid psán. Po stránce cizích slov stojí všechny ostatní časopisy, i ty, které jsou určeny hlavně vzdělaným třídám, za Právem lidu.

Neříkáme nic slovům náležejícím k názvosloví strany, jako organisace, sociálně-politická akce, agenda ústředního sekretariátu, odborový kartel, boykot, soukromokapitalistický systém, sekvestrace geniálních plánů, reformy, debaty, násilné germanisování,

národní tradice, socialisace atd., ač i nejedno z nich snadno by se počeštěné ujalo: ale taková záplava cizích slov, jaká se jeví v tomto čísle Práva lidu, přece jen by se neměla připouštěti v časopise věnovaném vzdělání *lidu*. Mluví se tu o literárních amatérech; když bylo v módě dekadentství, každý poeta prý musil býti aspoň drobátko degenerovaný nebo perversní; čtenáři nehledají nad čarou fantasie básníků, beztoho dvojnásob diskreditovaných; pověsti byly živě komentovány; je málo konkrétních vědomostí o theorii ruské revoluce, třeba je nahraditi dokumentárním studiem ideí a fakt; carofilská reakce se zdvíhá; bílý teror, anachronism a provokace, demolování; pro konflikt těšínský riskovati válku; Poláci sabotují plebiscitní řízení, libují si v ignorování mezinárodní komise, pasivní resistence proti provádění plebiscitu — nechceme se »oddávati zbytečnému kombinování«, ale myslíme, že bez slovníku cizích slov neb aspoň bez knihoskladových Pravidel českého jazyka a pravopisu, v nichž jsou nejčastější cizí slova vyložena, nemůže prostý čtenář novinám rozuměti. Něco si ovšem za každým tím slovem myslí, ale kdyby je měl vyložiti, jistě by raději mlčel. Tak se šíří povrchnost, frázovitost, nevědomostní domýšlivost. Proč se neřekne: *prohlašují* požadavky m. proklamují, protestujeme proti *úmyslnému týrání* dělníků m. proti šikanování, zástupce jejich *zakročil* m. intervenoval, stávku *způsobila* firma sama m. vyprovokovala, s povděkem *se uznala* dobrá vůle ministerstva m. kvitovala, stalo se bez slyšení *povolaných míst* m. kompetentních institucí, bytová *potíž* nebo *pohroma* m. krise dostoupila vrcholu, časté *naléhání* musí pomoci m. urgence, úřad by měl *dbáti*, *šetřiti* zákonů m. respektovati, na *pokraji* města dítky umírají hlady m. na periferii, obchodníci nechtějí sleviti s dosavadních *hrozných*, *hrůzyplných* cen m. horentních, *uveřejniti* v novinách m. publikovati? Proč psáti o krvavých lekcích (m. *poučeních*), o méně a vícecenných rassách (m. *kmenech* nebo *plemenech*), o získání cenných informací (m. cenných *zpráv*, cenného *poučení*), o kolosálních rozměrech (m. o *obrovských* rozměrech), o úplné náhradě mravní i materielní (m. *hmotné*), o signálu k vybřednutí z novinářského hádání se (m. o *znamení*, *povelu* k vybřednutí z novinářského *hádání*) atd.?

Co už dělati, aby přestalo aspoň toto hyždění a ochuzování jazyka? Laskaví čtenáři, poraďte!

B.

PŘÍSPĚVEK K MLUVĚ NAŠÍ SIBIŘSKÉ ARMÁDY.

Zvláštnosti v mluvě našich sibiřských hochů jsou dvojí: jednak vzešlé z vlivu ruštiny, jednak bez něho. V tomto druhém případě jde o zvláštnosti, novoty, které vnáší do jazyka každá skupina lidí, kteří jsou — trvale, dočasně nebo občasně — k sobě poutáni nějakým společným zájmem, cílem, společným povoláním nebo nahodilou shodou okolností. Je dobře známo, že si na př. rodina přetvořuje svým způsobem křestní jména. Slyšel jsem na př. jméno Madla; jednou to byla Magdalena, jindy Milada. Ale vliv rodiny sahá za křestní jména. Jedna učitelská rodina moravská říkala dřevěné krabici na noty notář. Žáci nazývají nedostatečnou známku koulí, kulí, pumou, dostatečnou, dostákem, stačí (stačkou), ředitele starým a pod. Slýchal jsem v Brně od učitelské společnosti, že má ve čtvrtek sešlost, nebo že je dnes sešlost slabá. Jedna pražská společnost chodila do Paříže, t. j. do Pařížské kavárny. Atd.

Pan dr. Langer zaznamenal v čís. 4. N. Ř. mnoho takovýchto slov, vytvořených v rodinném životě našich sibiřských hochů. Připojuji k nim ještě několik. Čerpám je z povídky »Bedrníkův čaj«, vyšlé v »Kalendáři 1. střeleckého pluku Jana Husi na rok 1919« na str. 17—20 a věrně vystihující mluvu našich hochů. Snad se na mne nebude bratr dr. Langer hněvat, když prozradím, že je autorem této povídky. (Skrývá se tu pod značkou F. S.) K těmto »slavným« slovům, jak je br. Langer nazývá, připojeny jsou pod čarou napolo vážné, napolo žertovné, ale velmi výstižné výklady, které budu v uvozovkách citovati.

Jsou to tato slova:

B l b o u n: »Náhrada za knedlík. Má podobu malého balvanu, jest šedivé barvy, mazlavý nebo gumovitý, žádné chuti« (= pozn. č. 20); b r a j g l: slovo pro »způsob, jakým naši vojáci projevují radost nad nehodou některého bratra« (26); b r á c h a, b r á š k a = bratr-voják; č a j o v n a; f r a j e ř i n a, h o n i t v o d u: »frajeřina je o stupeň vyšší výraz než obvyklé ‚honí vodu'. Tímto slovem označuje se pravidelně vystupování československých vojáků« (30); n a h n o u t, n a t r h n o u t, na př. frajeřinu: »natrhnout, někdy také nahnout znamená asi tolik jako překazit« (29); o b r n ě n e c = obrněný vlak, zvaný také broněvikem (z ruš.); o h o d i t, o h o z e n ý: »ulejvák jest člověk neranitelný, výmluvný, hezky ohozený (oblečený)« (pozn. 1. na str. 20); s p r á v n ý = pořádný, dobrý a pod., na př. správný voják, správně bojovati, správná večeře, správné pivo; z a p í c h n o u t i s e, z a p í c h n u t ý: říkalo se o vojáku, který byl v týlu armády, v nějakém úřadě, redakci a pod.; částečně se shoduje s významem slova ulejvák.

A k slovům dra Langra poznamenávám toto:

B í l i t i není až z roku 1918; žilo již v roce 1917, když jsme byli na Ukrajině. V roce 1918 stalo se arciť »slavným«. V ý d u m k a nazývá se tak skutečně proto, že »dala svému vynálezci mnoho práce«, přemýšlení (rus. dumať). O tom svědčí humoristický obrázek »Nesmrtelný vynálezce ‚výdumky' ve své laboratoři« v 2. čís. »Houpaček« (z měsíce srpna 1919). Jak mnoho »dumal« tento vynálezce, ukazuje nejen jeho výraz a filosofická póza, ale i přemnohé jeho pomůcky: vzorky všech čepic, jež nosilo československé vojsko od roku 1917, modely čepic různých armád, mapy, Palackého Dějiny, láhev koňaku atd. Název u p o c e n ý vznikl odtud, že v humoristických listech, vydávaných naším vojskem, byli pozdní dobrovolníci malováni, jak v potu tváři spěchají, aby dohonili některý z našich vojenských vlaků. Někdy se vedle těchto »upocených« revolucionářů rozlišovali ještě u ř í c e n í. Tak byli nazýváni zajatci, kteří vstoupili do armády po převratě, až byli mobilisováni k vykonávání pracovní povinnosti.

Vliv ruštiny na mluvu našich sibiřských hochů byl pronikavý. Příčiny jsou dvě. První, že se naši hoši musili přizpůsobovati Rusům. Byli až do začátku roku 1917 částí ruské armády, měli ruské velení, představenými jejich byli z největší části Rusové, a stýkali se nejen s ruskými vojáky, nýbrž i s obyvatelstvem, když byli za frontou a vlastně i na frontě, ale nikoli přímo v bitevní čáře. Druhou příčinou bylo, že byli velmi chápaví a že si lehce osvojovali ruštinu, alespoň v nejnutnější míře. Někteří z nich, první družinníci, byli usedlí v Rusku již před válkou a tím spíše se dovedli přizpůsobiti ruskému prostředí. Ale také dobrovolníci ze zajatců — vstup zajatcům do Družiny byl povolen koncem roku 1914 — přinášeli si ze zajetí tu větší, tu menší znalost ruštiny. A když se v roce 1917 oddělilo naše vojsko od ruského — bylo prohlášeno za autonomní část armády francouzské —, když bylo zavedeno české velení a vedení svěřeno domácím důstojníkům, byly již rozmanité rusismy tak vžity, že se jich užívalo dále. Jejich trvání bylo podporováno neustálým stykem s Rusy.

Lze pochopiti, že naši legionáři přejali od Rusů především vojenské názvosloví, a to tak důkladně, že z domácích výrazů zbylo jen něco málo. Podávám zde několik vojenských výrazů, jichž se všeobecně užívá až podnes:

A t a k a, jíti do ataky = útok, útočiti; č á s t, vojenský oddíl, na př. naše části = naše vojsko; č i n, hodnost; d e n š č í k, vojenský sluha; d o b r o v o l e c; e š e l o n, e š a l o n, k š a l o n, vojenský vlak, vojenský oddíl tohoto vlaku; k o m a n d ý r; k o r p u s, armádní sbor; k o z ý r e k, k o z í r e k, štítek vojenské čepice; hodit pod kozýrek = vzdáti čest; n á b o r, odvod; n á h r a d a, vyznamenání; n a n é s t i porážku, ránu; n á l e t červených, rudých a pod. = rychlý úder; n á p o r, na-

pírati, na př. nepřítel silně napírá = tlačí, útočí; nástup, nastupovati, ofensiva, prováděti ofensivu; naznačiti, jmenovati (důstojníkem, velitelem); obmundýrovka, vojenský šat a prádlo; oboz, obozný, trén; oddávati čest; otpusk, dovolená; pověrka, prohlídka, kontrola (rus. provĕrka, pověrka); povozka, povoz; protivník, nepřítel; sanitár, vojín sanitního oddílu; sekret (-ét), tajný bod pozorovací v zákopech; směnit, směna, ablösen, Ablösung; sobrání, sebrání, společná jídelna, kde se konaly také schůze a zábavy; srážet se, bojovati; stavka, stávka, stan, na př. stavka 1. armády = stan štábu, štáb 1. armády; štyk, bajonet, bodák; trebovati, trebování, žádati, žádost o něco, co vojínu přísluší; tyl, týl, tylový, týlový, Etappenraum a Hinterland; účastek, část, úsek fronty; věstový, vojenský posel (Ordonanz); vintovka, vojenská puška; vystoupiti, vystoupení, začíti nějakou operaci vojenskou; užívá se hlavně o bojích proti bolševikům; vybíti z řady, řad, na př. mnoho nepřátel bylo vybito z řad = zraněno, zabito a tím zeslabeno nepřátelské vojsko; začísliti, na př. je začíslen u roty na stravu = je veden v seznamu roty a dostává od ní stravu; zástava, přední stráž; zemlanka, podzemní kryt (Deckung).

K těmto výrazům a slovům přidávám několik jiných, která nejsou sice jen vojenská, která však těsně souvisí s vojenským ovzduším, v kterém naše vojsko žilo:

Bok o bok bojovati, společně, družně; magistrála, hlavní železniční trať, zvláště sibiřská; miting, mityng, tábor, schůze, zejména schůze vojáků (ruských), na níž se vojáci rozhodovali, poslechnou-li důležitého rozkazu, na př. rozkazu nastupovati; napravit, na př. napravit vlak, oddíl tam a tam = určiti směr; odkázati se, odkaz, na př. rota se odkázala = odepřela poslušnost; odpraviti, odprávka, odeslati, vypraviti, odeslání (vlaku, roty a pod.); parovoz, lokomotiva; rozjezd, železniční zastávka; škurník, škúrnik, člověk, který se bojí o svou kůži, o svůj život, zbabělec; tepluška, nákladní vagon; trus, zbabělec; udírati, utíkati spěšně; železnodorožnik, železnodrožnik, železniční zřízenec.

Ruská slova podlehla v ústech našich hochů různým změnám, které jsou v podstatě přizpůsobováním ruštiny češtině. Volný ruský přízvuk ustoupil českému přízvuku na první slabice. Někdy je za ruský přízvuk česká délka, neboť již v ruštině je slabika přízvučná delší než nepřízvučná: papácha (rus. papàcha), bumážka, furážka, rubáška, míting (-tyng), škúrnik. Za ruské dě, tě, ně (psané de, te, ne) vyslovuje se de, te, ne: denščík, tepluška; za jerové o v r. učastok, sobranije, je e; za g je h: náhrada; za raz- je roz-: rozjezd; za koncovku -ije v

neutrech, sobranije, žalovanije, nalézáme čes. -í; adjektivní koncovka -oj (pod přízvukem) nahrazena českou koncovkou -ý; u slov složených s předponou nalézáme dlouhou předponu: náčalstvo, nástup, nápor, údarný, výdumka, zástava.

Tyto a podobné změny nemohou překvapiti; jdeť o vliv dvou slovanských jazyků, takže každé ruské slovo lze snadno vpravit do hláskoslovné a tvaroslovné podoby české.

Někdy jde toto přizpůsobování češtině tak daleko, že nelze ani dobře mluviti o převzetí rus. slova, nýbrž spíše o utvoření nového slova českého podle vzoru ruského, o změně významu slova českého podle ruštiny neb o překladě z ruštiny. Tak když za rus. nadežnyj = spolehlivý říká se v tomto významě n a d ě j n ý; když se vedle parovoz říká také p a r o v ů z; když podle rus. cěp = Schwarmlinie (»rojnice«, jak říká naše nové názvosloví vojenské) utvořeno ř e t ě z; když podle r. pulemet vzniklo slovo k u l o m e t (pulja = koule), jež se ujalo i u nás doma; když podle r. pole sraženija užívá »Československý deník« výrazu p o l e b i t v y; když podle r. stroj, strojevoj vznikla slova ř a d, ř a d a, ř a d o v ý, řadová, neřadová rota (ale říká se také podle r. strojová, nestrojová rota); když za r. na glazach (= před zraky) čítáme v našem sibiřském tisku n a o č í c h; když podle krasnoarmejec vzniklo r u d o a r m e j e c, ale užívalo se také krásnoarmejec, -mějec atp.

Jindy jde o vliv ruštiny jen po některé stránce jazykové. Tak na př. vlivem ruštiny říká se f r o n t místo fronta, garnizon (-ón) m. garnizóna, i n v a l í d m. invalida, t e l e g r a m a m. telegram, k v a r t ý r a m. kvartýr.

Ale ovšem je často těžké rozhodovati, jde-li o skutečné převzetí či jen obměnu slova v č. známého podle ruštiny. K těmto nejistým případům náleží také slova nálet, protivník, tyl, vystoupiti, nástup, nastupovati (v ruš. je nastupať) a pod.

Vlivem ruštiny utvrzovaly se v mluvě našich sibiřských hochů některé germanismy, které se sice vyskytují také v češtině, ale které plně zdomácněly v spisovném jazyce ruském: d í k y (r. blagodarja), ku př. díky dělostřelbě byl nepřítel rozprášen; n a c h á z e t i, n a l é z a t i se, ku př. rota se nachází tam a tam; p ř e d a t i (r. peredať), předati soudu, předati velení, předati (= oznámiti) komu co; s l o u ž i t i za důkaz, důvod a pod. (r. služiť dokazatel'stvom); v y v o l a t i vzrušení, vzpouru a pod.; z á v i s e t i o d koho.

Ruština podporovala užívání některých cizích slov, jako a r e s t o v a t, a v a n t u r i s t a (r. avanťurist), d i s c i p l i n a, g r u p a = vojenský oddíl, i n c i d e n t, l á g r, ku př. zajatecký lágr.

Na konec připojuji skupinu slov nenáležejících k vojenskému názvosloví; některá slova sem hledící uvedl jsem porůznu dříve. Slov označe-

ných hvězdičkou užívá se, jak vím z vlastní zkušenosti, všeobecně. Ostatní čerpám z tisku, kde je nalézáme napořád; jak byla rozšířena mezi vojskem, neodvažuji se určovati, poněvadž mně již vymizely z paměti živé dojmy. Jsou to tato slova:

*bazar, bazár, tržiště, trh; dělo, věc, ku př. to je naše dělo, nevím, v čem dělo = oč jde; druhý, jiný, ku př. to je druhá věc; *gazeta, časopis; *jej bohu, opravdu, vskutku; v konce, v konci konců, na konec; *mrzavec, protivný člověk, dareba; naladiti, uladiti, urovnati; *nadojelo mne to, omrzelo; *nastrojení, nálada, duch; podejíti, přiblížiti se; podpolní, ku př. vláda = nezákonná, vedlejší; *položení, situace; na právech, ku př. na právech důstojníka = nemíti důstojnickou hodnost, ale požitky důstojnické; představitel, zástupce; překrátiti, zabrániti; *rodina, domov, vlast, ku př. vrátiti se na rodinu; *Ruský = Rus; *skoro, brzy; *sojuzníci, sojúznici, spojenci (Francouzové, Angličané atd.); tvrdý, ku př. tvrdá vláda = pevná, energická; *uspěti, ku př. neuspěl jsem to udělati, neuspěl jsem na vlak; vážný, nevážný, ku př. položení je vážné, nevážné = hrozivé, nebezpečné; vcházeti, ku př. rota vcházela v 1. divisi = byla přičleněna, přidělena k 1. divisi; vručiti komu co = odevzdati; vyručiti koho, vysvoboditi, pomoci; zádržka, zdržení, překážka; znáti, uznati o čem, věděti, dozvěděti se; *žulík, vtíravý člověk, dareba.

Sem hledí také užívání předložky v m. do, ku př. dáti se zapsati v údernou rotu, předložkové výrazy typu u vašich lidí jsou nervy zničeny = nervy vašich lidí jsou . . ., vaši lidé mají zničené nervy a dativ s infinitivem, ku př. bylo nutné přejíti nám samým k útoku.

Třeba znovu připomenouti, že jsem uvedl pouze slova, výrazy a rčení nejobvyklejší. A třeba připomenouti, že je rozdíl mezi živou mluvou a mluvou tištěnou. V hovorech se pozoruje daleko větší vliv ruštiny než v slově tištěném. To lze dobře pochopiti. V nenuceném hovoru vybavovala se sice rus. slova stejně hojně jako při psaní, ale užívání jich nebylo omezováno snahou vyhýbati se jim, jak bylo při slově psaném a tištěném. V hovorech projevoval se vliv ruštiny z největší části pouze rus. slovy. Ozývala-li se v hovorech slova děrevňa nebo zčeštěné drevňa, krešťané, vlasť, komandýr, náčalstvo, charašo, nadojelo a j., v tisku čteme za ně slova česká, vesnice, rolníci (sedláci), vláda, velitel, náčelník, dobře, omrzelo. Tisk užívá nejvíce rus. výrazů odborných, nikoli slov z denního života, ale zato spíše podléhá ruštině po stránce syntaktické; s rus. vazbami, rčeními, s rus. stavbou vět shledáváme se v něm velmi často.

Je nepochybné, že rus. prvky budou na domácí půdě vyprchávati z mluvy našich sibiřských legionářů. Do jaké míry se tak stane nelze dnes říci; to bude možná určiti až za čas. Ale že nevyprchají všechny rus.

prvky, to lze tvrditi již dnes, jednak z dokladů, jednak z konkrétních případů, svědčících tomu, že se některá slova plně vžila. Uvedu dva příklady. Již v r. 1917 začalo se pracovati o samostatném kázeňském řádu pro naše vojsko. Vím z vlastní zkušenosti, že se jeho jazykové stránce věnovala veliká péče. Dálo-li se tak stále, nemohu říci, ale je to velmi podobno pravdě a také zřejmé z konečné úpravy, kterou obsahuje vydání z r. 1919 s názvem »Disciplinární řád. Schváleno ve schůzi zvláštního sboru dne 16. a 18. února 1919.« A přece v této osmerkové knížečce o 16 stránkách nalézáme stopy ruštiny. Místo ustanoviti, jmenovati, určiti, ustanovení atd. čteme tu n a z n a č i t i, n a z n a č e n í: naznačení (vojína) na práci (§ 6, 3); m. oddíl (vojenský) užívá Řád veskrze slova část; vojín se soudu neodevzdává, nýbrž p ř e d á v á; na str. 12 v tabulce čteme »u k á z á n í řadových čísel dřívějších trestů disciplinárních« za obvyklé — ovšem nečeské — udání; srovn. rus. ukazať, ukazanije. Vliv ruštiny lze spatřovati v tom, že Řád užívá pouze jména d i s c i p l i n a, a nikoli také kázeň. I my ovšem užíváme slova disciplina, ale přece jen ne tak napořád jako Řád, ba spíše mluvíme o vojenské kázni než o disciplině. A vedle těchto rusismů má Řád také jiné, jako rota, ale to jsou slova, která nebyla nikdy nahrazována slovy domácími a která také nevymizejí. Dovedl-li se Řád vyhnouti kromě těchto výjimek vlivu ruštiny, neznamená to nikterak, že ho v tom následovali naši hoši.

V Řádě bylo tištěno vězení, povinnost, porušení povinností, československý atd., ale hoši říkali po starém zvyku a r e s t, o b j a z a n o s ť, n a r u š e n í, č e s k o s l o v á c k ý, jak se naučili od Rusů. Rozumí se, že tak bylo také s jinými Řády, zavádějícími nové názvosloví vojenské. Auktoři Řádu byli si dobře vědomi, že oktrojují řeč svých spolubratrů. Pěkně je to viděti na str. 6, kde k slovům »(vyloučení) ze služby strážní a dozorčí« připojují v závorce slovo »d ě ž ů r s t v a«, neboť věděli, že to je to pravé slovo (r. = děžurstvo), kterému pozorumějí všichni bratří. Druhý příklad je z uvedené povídky »Bedrníkův čaj«. Povídka má vedlejší titul »Povídka z československého vojska upravená pro č t a t e l e doma«. Tedy rus. čitatel', nikoli č. čtenář! A dále. V čem ona úprava záleží , víme již: v poznámkách, vysvětlujících některé jazykové zvláštnosti. Ale auktor v nich užívá i rus. slov; byl tedy přesvědčen, že jsou česká. Tak slovo očereď nedovede auktor vysvětliti (v pozn. 11.) jinak nežli že je to »dlouhý c h v o s t lidí stojících těsně za sebou . . .«, zapomínaje, že u nás sotva kdo mluví o chvostě lidí, a nevěda ovšem, že se u nás ujalo slovo fronta. Proslulé rus. s e j č a s, v lidové výslovnosti s i č a s (= hned), pokládá asi dr. Langer (v pozn.14) za č. slovo, neboť ho nevysvětluje. A bez vysvětlení čteme v povídce také p a r o v ů z (viz shora) a voda k y p í (r. = kypit) = vaří se, vře.

Některé zvláštnosti v mluvě našich sibiřských hochů nejen že nevymizejí, nýbrž se ujmou všeobecně. Dnes ještě píšeme »upocený« revolucionář, ale za nedouho se bude psáti upocený. Atp. Padesát tisíc lidí, kteří se rozejdou po všech koutech naší republiky, je s to, aby tyto zvláštnosti zaselo. A tak do dějin našeho jazykového vývoje přibude nová kapitola, a to hlavně o vlivu ruštiny. Dnes máme povinnost zaznamenávati podrobně úvod k této příští kapitole, materiál, jejž bude zpracovávati přirozený vývoj jazykový i zasahování teoretiků. Fr. Trávníček.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

V »Staroslovanu (v č. 9. a 10.—11., ze dne 17. dubna a 8. května) jsme čtli výklad prof. Oldřicha Seykory o otázce po pravosti Královédvorského rukopisu, jejž učinil 14. března ve schůzi »Společnosti přátel staroslovanských památek«. Nehodláme se do této otázky podrobněji dávati, jednak proto, že to je otázka ležící mimo naše vlastní úkoly, jednak proto, že by to bylo zbytečné; kdo ještě dnes věří, že tento rukopis pochází z 15. stol. nebo dokonce z nedosti určité doby starší, toho opravdu nepřesvědčí nikdo, že to není pravda. Ale máme za svou povinnost i za své právo, říci svým čtenářům, co my o té věci soudíme; již proto, že nám jeden z nich měl za zlé, když jsme počátkem r. 1918 k stému výročí »nalezení« Rukopisu vytiskli Frintův článek »Rukopisné podvrhy a naše spisovná řeč«.

Nevěříme v pravost rukopisu Královédvorského, protože v ni nevěří znalci písma, jaké mají české rukopisy z doby, do které se klade, a protože jsme měli příležitost viděti promítané zvětšené obrazy RKého i rukopisů pravých, z nichž jsme poznali, že písmo RKého není psáno rukou v písmě starém zběhlou, nýbrž kresleno, malováno rukou nejistou. Nevěříme, že by chemie dnes mohla pravost RKého dokázati; RK., i pochází-li z 19. stol., je starý přes 100 let, a kdo by chtěl chemickým rozborem zkoušeti jeho pravost, musil by zkoušeti jeho písmo dnes a připraviti jiný rukopis, psaný na pergameně co možná stejném a stejným inkoustem, a tento rukopis by musil býti chován podobně, jako byl chován RK., a teprv za 100 let by snad bylo lze o výsledku nějaké zkoušky mluviti. A nevěříme v pravost RKého, protože víme z prací Gebauerových a trochu také z práce své, jak stará čeština vypadala; před sto lety nevěděl ani Dobrovský vše to, co víme dnes my (a bylo by hanbou české filologie, kdyby nebyla za sto let pokročila), neřku-li lidé, jejichž dílem je RK., a proto nalézá český filolog dnešní v každé řádce RKého důkazy, že jej psal někdo, kdo myslil, že píše staročesky, ale dnes by při zkoušce ze staré češtiny neobstál.

V tomto přesvědčení nás výklad Seykorův nezviklal. Pomysleme si, že by někdo chtěl udati kolkovanou bankovku, na níž by druhý viděl na př. 20 známek padělanosti; přijal by kdo tuto bankovku, kdyby se ukázalo, že z těch 20 známek 2 nepřesvědčují? Anebo by stál někdo před porotou pro vraždu a žaloba by na něj shledala na př., že již před 10 lety někoho ranil, a kdo ví co jiného; uznali bychom jej za nevinna, kdyby obhájce dokázal, že něco, o čem žaloba vypravuje, není pravda? Koho přesvědčuje Seykorova obrana, měl by si ji srovnati s Gebauerovou žalobou, s »Poučením« z r. 1888, s replikou na Flajšhansovy výklady v Listech filol. z r. 1896; viděl by, jak nepatrného zlomečku Gebauerových výtek se Seykora dotýká, viděl by, jak Gebauer sám liší chyby nepochybné, jichž nedovede srovnati s pravostí RKého, od věcí méně rozhodných, od zvláštností zvětšujících jen podezření (doufáme, o tom že prof. Seykora 14. března svým posluchačům něco řekl), viděl by, jak se Seykora ohání věcmi v skutku bezvýznamnými. Byl by zázrak, kdyby podrobné studium známých památek, kdyby každý nově nalezený nebo nově prostudovaný rukopis nerozmnožoval našich posavadních vědomostí o starém jazyce, kdybychom nenalézali i věci v rukopisech pravých, nad kterými se ještě Gebauer pozastavoval, pokud je znal jen z RKého; jazykovými pochybnostmi o RKém by mohl otřásti teprv rukopis, ovšem že pravý, který by vyvrátil základní námitky Gebauerovy (takový objev by ovšem znamenal, že buď jsou padělky všecky rukopisy, jež jsme posud měli za pravé, anebo že byla stará čeština v kusech velmi podstatných dvojí). A ubude-li jedna nebo druhá z námitek Gebauerových, nachází česká filologie námitky nové; sami bychom dovedli ledačím přispěti, kdyby bylo třeba.

Ledacos bychom mohli uvésti i proti způsobu, jak Seykora vykládá o svých námitkách. Co na př. plyne z toho, že psané rzye, což obyčejně znamená řě, může znamenati také rzě (skrzye = skrzě, skrze) nebo ržě, ržie (drzye = držie)? Jak pak vůbec měl písař RKého tyto hláskové skupiny jinak napsati? Je-li »pohýbati něco« (místo něčím) latinismus (což ostatně Gebauer sám dávno napsal), je to skutečnou omluvou chyby RKého, památky přece původní a podle mínění vyznavačů její pravosti tak národní? Co se týká 4. pádů jako hada rádi bychom byli četli, co soudí Seykora o naší poznámce III, 58. Tvar dajú místo dadie je Seykorovi tvar »moravský«, jako vůbec Morava je beránek, která má stále snímati hříchy RKého. Ale rozdíl mezi dajú (dají) a dadie není krajový, nýbrž časový. I moravská nářečí původně měla dadie (nebo někde snad dadia), a ten tvar se změnil v dajú (dají) teprv působením sloves vzoru dělati. V Čechách první doklady tvaru dají se počínají trousiti od r. 1512, a nevíme, jak

bylo na Moravě; odkud ví Seykora, že d a j ú je tvar »moravský«, možný v době, do níž on klade RK?

Ale řekli jsme již, že není z d e místo dokazovati podvrženost RKého (i rukopisu Zelenohorského). Právo, nevěřiti v jejich pravost a ukazovati, kde se nahodí příležitost, jak se liší od skutečných památek staročeských, vyhrazujeme si ovšem i nadále. Quand même. Snad pan Oleg i nás ocejchuje v »Staroslovanu« na podvodníky; útěchou by nám bylo, že bychom se dostali do dobré společnosti.

*

V Časopise pro moderní filologii a literatury (seš. 2.) pokračuje J. Janko ve svých příspěvcích k českému slovníku etymologickému, o nichž jsme referovali na tomto místě v 1. seš. N. Ř. Ze slov, jichž se až dosud užívá, vykládá především slovo f a c í r (a jeho odvozeninu »facírovat«), jehož základem je něm. sloveso »vacieren« (s výslovností facírn), utvořené z lat. slovesa »vacare«, býti prázdnu, míti volno. F a c i t je zpodstatnělá 3. os. lat. slovesa »facere« (facit = činí, dělá, t. j. úhrnem); podobné slovo je »deficit«. Obě slova se rozšířila z účetnictví. F a c k a (klobouk na tři facky, dáti někomu facku) souvisí s lat. slovem »facies« (tvář) a vznikla buď přímo z italského (benátského) slova »fazza« (= facies) anebo za jeho vlivu z lat »facies« (facia). Podobných významů jako v češtině nabylo lat. »facies« i v jiných jazycích; franc. »à dix faces« značí »desítiplochý«, »couvrir la face à quelqu'un« znamená »někoho zpoličkovati«, vulgární citoslovce »face« rovná se významem našemu »bác«. Změtením se slovy »fatka« a »pac« (Batzen) vzniklo rčení »koupiti něco za facku« (lacino). F á č (fáčovati) má základ v lat. slově »fascia« (obvazek), které velmi záhy vniklo do jazyků germánských; přímým vzorem českého »fáče« je asi středohornoněmecké slovo »fasch«, jehož š se v některých nářečích vyslovovalo jako č. Slovenské slovo f a č a r á d a (=paráda) vzniklo změtením slov »fačáda« a »paráda«. Jiné slovenské slovo »f a č k o« (= bledočervené víno tarant) má asi základ v lat. »fax, facis« a v utvořeném z něho ital. slově »face«, pochodeň, lesk, bleskot; ze slova »fačko« je asi odvozeno sloveso »fačkovať«, s někým nebo s něčím lehkomyslně zahrávati. Novočeské slovo »f á d n í« zakládá se na franc. slově »fade« (a to na lat. fatidus«, hloupý, nechutný), které již v 18. stol. přešlo do jazyka německého; podle slov jako »noblesse« a p. vzniklo pak podst. jméno »die Fadesse«, které je pramenem čes. »fadesa«. R.

*

J a z y k o v ě d a v Č a s o p i s e t u r i s t ů. Bylo by lze se z toho radovati; ale tentokráte by byla větší radost naše, kdyby byla redakce filologický příspěvek 3. čísla letošního ročníku hodila do koše, než když jej otiskla. Jest to článek »Putování Slovanů v starověku starým světem« od Lud. Klepétky (str. 90—97). Pravlast Slovanů prý ležela v severovýchodní Asii; Slované se usadili »v Arabii, v Africe a v Řecku, zváni Pelasgové«. Byli i v Italii a Španělích; Britové byli Slované stejně jako Gallové. Svědky slovanského osídlení jsou jména Skylla (skála), Charybdis (Carbet, Hrbet), mare Tyrrhenum (trhovní moře) atd. Pak odvozuje většinou česká jména osobní a místní takovýmto způsobem za sanskrtu; spojuje stejně nahodile zvukově trochu podobná slova. Na př. jm. M a c h á t se skr. m a h á n »veliký«; jm. A s s m a n n není slovo německé, ale souvisí se skr. tvarem a s m á n; jest to ak. pl. zájmena 1. os. atd. Tak lze ovšem dokázati vše na světě; Klepétko spojuje boha Bakcha s tureckým bakšiš a s čes. buchta, bochník. Vypadá to skoro sylvestrovsky, ale více máme trapný, velmi trapný pocit.

Názory své přijal Klepétko od »slavného linguisty ruského Platona Lukaševiče«, o němž čteme v Jagićových Dějinách slovanské filologie na str. 497: »Do své smrti vydával filologické knížky divokého obsahu, svědčící o ne úplně normálním psychickém stavu autorově.«

Divíme se velice neopatrnosti redakce Časopisu turistů, že takovou věc otiskuje. B. Hk.

HOVORNA.

BANÁLNÍ (J. Ch.). Franc. slovo b a n a l je odvozeno od b a n, což samo přeneseno z něm. B a n n; toto slovo znamenalo rozkaz nebo zákaz vydaný pod nějakým trestem nebo trest sám, právo vynésti nějaký trest, území, pro něž toto právo platí, a pod. Franc. l e b a n znamená nějakou úřední nebo panskou vyhlášku (dnes na př. církevní ohlášky sňatku), v starší době na př. vyzvání vasalů a poddaných k válečné pohotovosti, vypovídací nebo jiný rozsudek, vyhnanství nebo i jiný trest atp. Mimo jiné také příkaz vrchnosti, aby poddaní užívali, ovšem za poplatek, určitého panského zařízení, na př. mlýnu, pekárny; takový mlýn slul moulin au ban, nebo moulin banal (mlýn, na nějž vydán ban). Odtud označuje příd. jm. banal také vlastnost předmětu nebo člověka, jehož může užíti kdokoli; na př. coeur banal je srdce přístupné každému. Dnes se tak říká zejména o projevech všeobecného rázu, otřepaných, jakých možno užíti při všech možných příležitostech podobného rázu; jsou na př. consolations banales (útěchy v naučených, obvyklých slovech, bez vnitřního vztahu k věci a k osobě), phrases banales (otře-

paná rčení). A s tímto významem k nám přes Německo přišlo toto slovo a nabylo u nás tvaru **b a n á l n í**.

BOLŠEVIK (F. Č.). Toto slovo znamená vlastně příslušníka většiny (rus. ból'šij = větší, bol'šinstvo = většina). R. 1903 měli ruští socialisté sjezd ve Švýcarech, kdež se jejich většina, vedená Leninem, vyslovila pro sociální revoluci, kdežto menšina, vedená Plechanovem (»meňševikové«), si přála nenáhlého vývoje proletářstva.

BRAMBOR (K. B. K.) je v Slovníku Jungmannově ještě pouze mužského rodu, v nynějším jazyce říká se místy brambor (bramburek), místy brambora (brambůrka), pytel brambor. Brambor je slovo cizího původu a o příčinách kolísání v rodě bylo mluveno v N. Ř. II, 127. — M e r ł á n, místy také lerpán, verpán a pod. (modřín) je znetvořené něm. Lärchenbaum. — Z o u n o ř i t i statek, peníze (= prohýřiti) souvisí se slovesem »unořiti«, které znamená »utopiti« a jehož se užívá místy také v přeneseném významu »utratiti«; zdloužení počátečního u- po předponě je téhož způsobu jako v jihoč. »zoutíkat, zoutrhat« a pod. — S a m o k o l (kolečko, radvanec) je slovo známé i ze staršího jazyka.

BÝVATI (A. S.) jest tvar frekventativní ke slovesu býti významu trvacího; je-li k němu třeba budoucího času významu frekventativního, tvoří se tak jako u jiných sloves tohoto významu, skládáním se slovesem budu. V Kralické bibli ve výkladu proroctví Zachariášova (14, 66) čteme: »Praví pak o nich (prorok o pohanech), . . . že shromáždění pilni bývati budou, jakž to prorok o slavnosti stánků zmínku číně ukazuje.« Je tedy možno říkati také, že přednášky budou bývati v tu a v tu dobu.

DOPLNĚK (A. V.). Příčestí min. trpné může býti na rozdíl od příčestí min. činného ovšem u sloves všech (nejen při slovesech býti, jsem), ale v platnosti doplňku adjektivního lze ho užíti jen tam, kde se do významu toho hodí. Mezi příčestím trpným, užitým v platnosti doplňku, a přechodníkovou vazbou trpnou (jsa chválen, byv pochválen) je ten rozdíl, že doplněk vyjadřuje stav a blíží se tedy významem příd. jménu nebo příslovci (jaký, jak), kdežto vazba přechodníková podržuje svůj význam dějový, slovesný. Rozdíl ten vycítíme, srovnáme-li větu »vešel překvapen« (jak vešel, v jakém stavu) s větou »vešel, jsa překvapen mou návštěvou« (= a byl překvapen) nebo »dal se na útěk, byv někým překvapen« (= protože ho někdo překvapil). Proto věta »odvržen prudčeji překotil se«, kterou vytýkala N. Ř., není správná, protože příčestí »odvržen« neznačí stav, v jakém (jak) se překotil, jaký byl při překocení, nýbrž jde tu o dva děje po sobě následující, byl odvržen a překotil se; je tedy správnější psáti »byv odvržen, překotil se.«

DORUČITI (J. Č.). Ručiti má v češtině staré i lidové jen významy vztahující se k ručení, rukojemství; stejně i složeniny zaručiti, vyručiti (= ručením někoho nebo něco právně vyprostiti). Doručiti jako slovo opravdu české by podle toho mohlo znamenati jen »až do konce ručiti.« Rčení »doručiti list, peníze« atp. vzniklo v nové době překladem něm. einhändigen; Jungmann, jenž toto slovo výslovně označuje jako nové, má doklad jen ze Sychrovy fraseologie (1821—22), také nové slovníky a brusy na ně pohlížejí s nedůvěrou. Kde se ozve v ústech člověka prostého, pochází z úředního slohu. Dobré staré slovo je dodati, jehož starý jazyk užívá asi stejně jako jazyk dnešní; říkalo se dodati peníze (= doplatiti; po česku se také dodává = doplácí drobnými na větší peníz při koupi), dodávati zboží atd. A také se »dodávaly« listy, jak vidíme z dokladů Jungmannových a Gebauerových; místo dnešního »doručitele« měli naši předkové dodatele (na př. Arch. č. 21, 323 z r. 1459—66, 8, 102 z r. 1472, 6, 95, z r. 1479) nebo dodavatele listu (21, 393 z r. 1475). To jsou slova, kterými i my bychom stačili, a každý Čech by jim rozuměl. Říká-li se poplatku za dodání »doručné«, je to slovo jistě neobvyklé a nepěkné. Kdo chce mermomocí jediné slovo, může říkati dodavné; ostatně plat za dodání je přece ještě kratší než něm. Zustellungsgebühr nebo Einhändigungsgebühr, třebas to byla tři slova.

DRŽETI SE (F. K. S.). Ve větě »humanitou se nedrží stát« není slovesa »držeti se« užito nesprávně. Významový základ tohoto výrazu jest hledati ve rčeních jako »držeti se něčeho, držeti se břehu, držeti se něčeho zuby nehty«, v nichž sloveso »držeti se« nabylo významu »nespouštěti se čeho, vydržeti při něčem, vytrvati v čem« a p..« »Drž se« říkáme nejen tomu, kdo sedě na drkotajícím voze má co dělati, aby nespadl, ale pak i tomu, kdo se chystá podniknouti něco, k čemu je třeba vytrvalosti, nebojácnosti, statečnosti, aby svou věc neprohrál. »Pevnost se držela celý rok« znamená »vytrvala v obraně, nevzdala se«, »jablka se v sklepě dlouho neudržela« znamená »v dobrém stavu nesetrvala« a p. Ten smysl má i věta »humanitou se nedrží stát«, t. j. humanitou netrvá, humanita není podmínkou jeho existence. — Proč ve vojenském názvosloví je užito slova probiják, a ne »probiječ«, je nasnadě; vedla k tomu patrně analogie podobných dvojtvarů jako zabiječ (kdo zabíjí) a zabiják (nástroj), utěrač a utěrák, tesač a tesák, vazač a vazák a p. — Říkati místo »to nařízení platí pro okres X« raději »platí okresu X.« by nebylo správné, protože »platiti někomu« znamená v češtině vždycky jen výkon placení (v. N. Ř. III, 33); ve větě »to nařízení platí pro okres X« má však sloveso »platiti« význam absolutivní »míti platnost, býti platen« a předložkový pád s »pro« omezuje platnost

tohoto slovesa určitým směrem, tak jako na př. ve výrazech »to je jen pro mne, slunce svítí pro každého« a p. —

FRASEOLOGIE (J. H.). Jediná soustavná česká fraseologie je Šebkova Česká fraseologie (nové vyd. z roku 1869), založená na Slovníku Jungmannově (zvl. na spisovatelích z t. zv. věku zlatého) a dnes už ovšem trochu zastaralá. Pokud jde o správnost vazeb a rčení, je pomůckou dosti spolehlivou 1. vyd. matičního Brusu z roku 1877, které se opírá, třeba poněkud jednostranně, o doklady ze spisovatelů starších. Jiných pomůcek brusičských třeba užívati velmi opatrně, poněvadž pouštějí uzdu brusičské libovůli. Pro dobu novější dobrým pramenem poučení, byť nedost kritickým, je Mašínův Slovník českých vazeb a rčení; nejlepším a nejspolehlivějším pramenem české fraseologie zůstává stále jen Jungmannův Slovník.

HOSTINÉ (B. H.). Místní jméno Hostiné jest utvořeno jako mnohá jména místní na -ín z osobního jména Host. Sedláček (v Místopisném slovníku hist. 250), vyslovuje domněnku, že Hostiné jest někdejší Hostin hradec, založený r. 1139 Soběslavem. — Příponou -in se tvořila původně přivlastňovací příd. jména nejen ode jmen ženských, nýbrž i ode jmen mužských kmene -a neb -i, na př. hostin = hostův, holubin = holubův, zvěřin. Ale v zápisech starých čtou se zpravidla (vedle jména německého) místo jmenného tvaru Hostín tvary složené, in Hostiney (1361), z Hostiného (1398), na Hostiném (1540), in Hostina (1375), z nichž je patrno, že se rod tohoto názvu, jako vídáme často (v. N. Ř. II, 120), kolísal mezi rodem ženským (Hostiná) a rodem mužským nebo středním (Hostiný, Hostiné). V době novější se ustálil tvar střední, Hostiné a při tom možno zůstati. Psáti jméno Hostiné s dvojím n, jak radí Zenklův Rádce, není nijak odůvodněno; tvar Hostiné je téhož způsobu jako tvary matčiným, matčiných, anebo místní jména Čížová, Třebová a p., t. j. složený (určitý) tvar příd. jména hostin (jako plný k pln).

LIDIČKY (A. V.). O slově lidičky i o gramatické shodě přídavného jména s ním bylo pojednáno v N. Ř. III, str. 6 a násl. v článku Zubatého Vrané koně.

MÁTOHA atd. (R. K.). M á t o h a je slovo původu patrně slovenského (Dobrovský, Wtb., I. 241) a značí v slovenštině strašidlo, přízrak, obludu, ducha nebožtíkova; do spisovné češtiny bylo uvedeno asi slovenskými spisovateli. U básníků novočeských se význam slova mátoha rozšířil v představu čehosi přeludného, mrákotného, neurčitého, mlhavého; význam ten vkládán zvláště do odvozenin mátožný, mátožně (oči hledí mátožně v dál, obrysy se v dáli mátožně rýsují a pod.). Původem slovo mátoha souvisí s kmenem ma-, který je také v slovech

namanouti se, mámiti, mařiti, marný a j. — M a t o n o h ý je slovo složené z »matu« a »noha« a značí toho, kdo plete nohama; matonoh (n. matonoha) je také název rostliny lolium temulentum, jílku mámivého. — Z m a t o ř i t i s e znamená podle Jungmanna »přijíti k sobě«; ten význam jest obsažen i ve způsobech mluvení, které uvádíte: osení se zmátořilo (zlepšilo po dešti), ten člověk se zmátořil (sebral se po nemoci). Ke slovům zmatořiti patří příd. jména matorný, doložené v češtině již v 14. stol. ve významu »dospělý, vážný« a dialektické (slovenské) matora (stromeček s celou matorou = se všemi kořínky, Kott 2. Přísp. 159 ze Zátureckého). Podle výkladu Bernekerova (Slav. etym. Wörterb. II, 25) souvisí tato slova s lat. materia a slov. mati, -ere, a znamenal kmen matero-, matoro- asi kmen stromu (mateřský), vyhánějící odnože, anebo matku zvířecí: odtud se vyvíjí význam něčeho dospělého, starého, silného, který je v příd. jméně matorný i v slovese zmatořiti (= zesíliti).

MÓDNÍ A MODERNÍ (L. K. V.). Módní je to, co je právě v oblibě, v módě; slova moderní se užívá jednak jako opaku slova starověký (na př. jazyky moderní proti jazykům staroklasickým), jednak jako výrazu označujícího zjevy a výtvory doby současné, zvláště takové, v nichž se projevuje i duch současnosti. Módní spisovatel je autor, kterého buď líbivost nebo reklama dovedla učiniti na čas velmi oblíbeným a čteným, třeba básnická hodnota jeho díla připomínala vzory dávno odbyté a vkus dávno zapadlý; spisovatel moderní je však autor, v jehož dílech docházejí výrazu názory nové doby, který řeší problémy současné společnosti, a to formou, v níž vyvrcholuje zároveň vývoj dob předchozích. Moderní autor je Machar, Březina atd., módní autoři se střídají podle nahodilého rozmaru doby i také podle různých vrstev společenských. Knihkupecký trh je nejlepším ukazatelem této módy; dnes je to Jack London, před nedávnem to byl Čirikov, Lemonnier, v některých vrstvách je módním autorem Hais-Týnecký, v jiných Q. M. Vyskočil. I moderní autor se může státi módním, ale naopak módní autor může býti načisto nemoderní. Tak je tomu i v jiných případech; slova nádraží, záložna, rychlík a pod. jsou slova moderní: v starém jazyce jich nebylo, nýbrž vytvořila si je teprve z potřeby doba naše; slova vezdy, nazvíce a pod. jsou slova domněle stará (ve skutečnosti nesprávná), ale stala se v jisté době a v jisté společnosti slovy velmi oblíbenými, módními. Důvod modernosti je známý a v určité době trvalý; důvod módnosti je zpravidla nahodilý a prchavý. Jest ovšem pravda, že se obě slova v denní jazykové praksi někdy zaměňují, protože se cítí, že v slově moderní je víc než v slově módní; proto naše dámy rády říkají, že ta neb ona fasona (klobouku, šatu, šperku a p.) už není moderní, ač tu zpravidla běží o věci, které už nejsou v módě,

které vyšly z módy a na nichž moderního není nic. — Lze říci »z duše mu přeji« i »z té duše mu přeji«; způsob druhý je srdečnější, vroucnější. Že se zájmena »ten« užívá v tomto citovém zabarvení, bylo vyloženo v N. Ř. I, 289. — Slovo rozšafný je doloženo v češtině od 15. stol. — Kol (ve významu kolem, okolo) je slovo, které přešlo do novočeského jazyka knižního, zvl. básnického, z rukopisných padělků; v starším jazyce ho nebylo a také živý jazyk ho nezná. Nechcete-li psáti »kolem města«, poněvadž se tu stýkají dvě stejné souhlásky (m), lze psáti »okolo města«, ačkoliv živý jazyk se styku dvou stejných souhlásek nebrání a brániti ovšem nemůže. Proto i »kolem města« bude vždy lepší než papírové »kol«. — Vzniknouti i povstati jsou slova stejně dobrá; významový základ obou sloves je v podstatě týž, neboť i vzniknouti znamená původně »pohyb vzhůru«. — Považovati někoho za něco (vedle výrazu »pokládati někoho za něco«) je rčení, které lze doložiti teprve z nové češtiny; zdá se, že od vlivu něm. betrachten není zcela čisto. — Česko-slovenský měli bychom sice podle výkladu v N. Ř. II, 280 psáti česko-slovenský, ale poněvadž psaní »československý« zapustilo již příliš hluboko kořeny, byla v N. Ř. IV. 41 připuštěna možnost, psáti toto slovo i tímto způsobem. — Nazdar píšeme jako dvě slova. — Slovesa sněžiti užíváme obyčejně bez zvratného zájmena.

NA SLUPI, U KOSTELA (E. Č., B. L.). O psaní těchto názvů místních byl výklad podán v N. Ř. II, 255. Podle Pravidel českého pravopisu jest psáti Horní město, jde-li o označení části města takto nazývané, Horní náměstí, je-li to jeho název. To platí i o všech jiných jménech podobných.

NEJPOLITOVÁNÍHODNĚJŠÍ. (J. K.). Souhlasíme s Vámi, že takovéto sáhodlouhé superlativy (»z takového manželství pocházejí bytosti nejpolitováníhodnější« Nár. l. 26. 8, 1919) nejsou ozdobou českého jazyka, ale to je kletba záliby v slovech složených, o níž bylo vykládáno v N. Ř. při nových slovesných složeninách tvaru »spolupodepsati«. Každé slovo složené, i když je to jen t. zv. spřežka, jako »politováníhodný, pravděpodobný«, srůstá časem v nový celek, jehož jednotnost se jeví po stránce významové obyčejně ve změně významu, po stránce formální nerozlučitelností obou členů slova složeného. »Pravděpodobný« (na př. výsledek) není už totéž co podobný pravdě, a chceme-li překládati slova ta do cizího jazyka, musíme hledati jiný výraz pro složeninu a jiný pro výraz složený. A skládají-li se takováto slova složená znovu, na př. s předponami, skládají se právě tak jako slova jednoduchá; jejich soudržnost je tím větší, čím déle se jich jako slov složených užívá, byť obě části složeniny zachovávaly tvar slov samostatných;

nemůžeme pak od »krvelačný« utvořiti 3. stupeň »krve nejlačnější«, nýbrž »nejkrvelačnější« a pod. »nejduchaprázdnější, nejctihodnější« atp. Tak je tomu i se složeninami »politováníhodný, pravděpodobný«. Tím, že se jich začalo užívati jako složenin, zcelil a sjednotil se jejich význam aspoň tím způsobem, že z obou členů, z nichž původně každý měl svůj význam, stal se nositelem významu pouze člen prvý a druhý člen byl stlačen takřka v platnost pouhé přípony, kterou se význam členu prvního, základního, pozměňuje tak jako v slovech odvozených. Proto místo »nejpolitováníhodnější« nemohli bychom už říci, jak navrhujete, »politování nejhodnější«, protože v tvaru »nejpolitováníhodnější« stupňujeme význam celé složeniny, jejíž významový obsah je soustředěn v prvním členu, t. j. stupňujeme obsah toho, co je vyjádřeno slovem »politování«. Kdybychom tedy tvar »nejpolitováníhodnější« chtěli rozvésti ve výraz složený, musili bychom říci nikoli »politování nejhodnější«, nýbrž »největšího politování hodný«. Tím ovšem nemá býti řečeno, že bychom tvaru »nejpolitováníhodnější« hájili. Chtěli jsme tím jen ukázati, k jakým důsledkům nutně zavádí záliba v slovech složených. Dobrý stilista se vyhne takovýmto rozlehlým tvarům výrazem příhodnějším; proč bychom nemohli říci místo »případ nejpolitováníhodnější« raději »případ nejžalostnější«, místo »bytost nejpolitováníhodnější« spíše »bytost nejubožejší« a p.?

NĚMČINA (K. P.). »Němčina, čeština« i »německý jazyk, český jazyk« je stejně správné; složené výrazy jsou starší, slova s příponou -ina mladší.

OBECNICE (F. Č.). Toto jméno vsi v příbramském okrese znamená asi »hospoda«; s větší pravděpodobností bychom to mohli říci, kdybychom věděli, bývala-li tam za starodávna hospoda tak důležitá, že mohla dáti jméno obci, nebo nevyrostla-li obec vůbec při hospodě. Obecnice znamenávalo něco »obecného«, určeného pro všecky lidi nebo pro všecky obyvatele obce. V staré době znamená to slovo (a také hostinnice, hostinice) nejčastěji hospodu přístupnou všem pocestným k občerstvení a zvláště k noclehu a ku pobytu vůbec (tak je čteme na př. v některých překladech Luk. 2, 7); významem se liší od slova hospoda tím, že »hospodou« mohli býti lidé i v domě neveřejném, u příbuzných, přátel a p. Obecnice může býti i na př. konvikt studentů; na hradě pražském byla »obecnice« kůrních žáků (studentů zpěváků). Někde také říkají »obecnice« obecní zahradě, obecní voznici na vodu a p. Žídek užil toho slova také na označení obecného pojmu (obecné ideje).

OPOČNO, OPOČEN (S. Č.). Starší tvar, v lidové mluvě na Opočensku posud obvyklý, je Opočen (m. r.). Původně to bylo příd. jm.,

znamenající »opočný, t. j. kamenný (nebo skalný) hrad«. Stč. o p o k a totiž znamenalo »kámen, skála«; tvar o p u k a vznikl lidovou etymologií, jež v slově opoka hledala jméno něčeho, co »puká« (proto se také původní širší význam zúžil na jméno nerostů lehce pukajících, vápencové opuky, uhelného lupku a pod.). Změna pův. mužských místních jmen tvrdého sklonění v střední je dosti častá. Pochází odtud, že mužská místní jména z veliké části zachovala v 2. p. původní koncovku -a i v dobách, kdy u jmen neživotných místo ní jinak vznikalo -u; k tvarům jako do Opočna, na Opočně si jazyk podle sklonění vzoru »slovo« utvořil 1. p. Opočno (pomáhalo při tom, že u místních jmen bývá 1. p. dosti řídký, obyčejně se říká odkud, kam kdo jde, kde žije atp.). Podobně vznikly na př. 1. pády Dubečko, na Chodsku Houjezdo, v starší době Chbo (Hbo) místo Dubeček, Újezd, Cheb (toto jméno se sklonovalo Cheb, do Chba, ve Chbě atd.). Jména, jež v 2. p. mají -u, této změny nemívají (Brod, do Brodu atd.).

PÁČ. P. odb. přednosta Jar. Kvapil nás upozornil na rčení, vyskytující se na Klatovsku na vyjádření trapných rozpaků, s jakými někdo přijímá nějakou zprávu nebo je svědkem něčeho atd.: slyšel to s p a č í d u š í, díval se na to s p a č í d u š í a pod. Sotva je v slově p a č í co jiného, než 7. p. jména p a č (nebo snad p á č) = rozpak, rozpaky, jehož ovšem odjinud neznáme, aspoň ne s tímto významem. V staré češtině je dosti časté slovo r o z p a č (ž. r., podle vzoru »kost), které znamenalo asi »rozpaky, neodhodlanost, váhání, pochybnost«; na př. v Životech sv. Otců »stařec jě sě (= jal se) jeho učiti, aby trpěl bez rozpači; bez rozpači sě střězte kacieřského bludu«. Slova tato patří k rodině slov, již nalézáme ve všech jazycích slovanských (další jejich minulost není jasná) a jež ve smysle hmotném znamenají nějaké obracení nebo vzpřičování, ve smysle přeneseném rozličné příčící se stavy duše; u nás na př. páka, pak, opak, páčiti, opakovati, pakost (str. 87), páčiti (páčit se na Moravě znamená o voze »kloniti se k pádu«, o koních »vzpírati se«, o lidech »ustupovati od smlouvy«) atd. Místo Gebauerova r o z p a č doklady z 16. a 17. stol. píší r o z p á č, klatovské p a č í by svědčilo o krátkém a, Jungmann pak má z Dobrovského p á č »páka«; to snad svědčí, že bylo podst. jm. p á č se změnami kvantity ve sklonění (na př. 7. p. p a č í), jakých má několik u tohoto vzoru Gebauer v Hist. ml. III, 1, 349 n. (bylo p i e d = p í ď, p ě d í, snad i p i e t, p í t = p ě t, ale p ě t í, je s ů l, s o l í a j.).

S p a č í d u š í by asi mluvnicky správněji znělo s p a č í d u š e; 2. p. příslušející k řídícímu jménu p á č, p a č by byl nahrazen souřadným pádem stejným tak, jako se říká na Moravě »na schodu měsíci« místo »na schodu měsíca« (str. 79), nebo jako Hájek 308b píše »čtvrtý

den po svatém Pavlu na víru obrácení« místo »po svatého Pavla na víru obrácení.« Kdo pozoruje, jak se v obecném hovoru mluvívá, zaslechne podobné odchylky ve skladbě dosti často; někdy se podobné věci i ustalují. A něco takového je zvláště možno ve rčení ustrnulém, se slovem, jehož mluvnický význam se zapomenul.

PENĚŽITI. Z téhož pramene se dovídáme, že se na Klatovsku říká peněžiti se ve smysle »vydávati se z peněz«; »nepeněž se« radívají někomu, kdo mnoho najednou kupuje nebo dává mnoho darů. Totéž slovo s týmže významem má již Kott 7, 217 od Nové Kdyně (Regál): »zbytečně se peněžíte«. Zdá se, že zde máme viděti doklad věci, o níž jsme vykládali III, 152. »Vypeněžiť někoho« znamená na Ostravsku »zbaviti, vyčerpati z peněz«; říká se tam »trh mě docela vypeněžil« (Tkáč u Kotta 4, 1030, Bartoš, Dial. slovn. 504). Význam vyčerpávání má základ v předložce, která sloveso ovšem zároveň činí dokonavým; jazyk, potřebuje-li slovesa nedokonavého, utvoří si je vypuštěním předložky, a peněžiti pak má týž vid, který by měl tvar vypeněžovati.

Podobně snad si pomohl jazyk i při jiné složenině téhož slovesa. »Zpeněžiti něco« znamená »obrátiti v peníze« (Jungmann má staré doklady; v listině z r. 1388 čteme ve Výboru 1, 1019 »Petr praví, až je to [zboží] zpeněžil i prodal«, podobné doklady jsou v Chelčického Síti 197a, v Arch. č. 28, 171 z r. 1463, t. 18, 407 asi z r. 1479); o papeži píše Chelčický v Síti 36a, že »mše a jiné svátosti peněží cenū trhovú«, rčení »víno šenkovati a peněžiti« má Kott, Přísp. 1, 275. Z pamětí městečka Napajedel má Kott 7, 217 od Praska doklad podobný s jinou vazbou: »aby s nimi (poddaní s grunty) peněžiti mohli« (= prováděti peněžní obchody, prodávati je). V nové době asi vzniklo »peněžiti se srážkou« (eskomptovati, diskontovati Kott 2, 526; 7, 217).

Slovesa odvozená ode jmen mívají nezřídka nestejné významy, podle toho, v jakém postavení může býti pojem jména v základní představě. Robiti znamenalo v starší době »učiniti robem, poddaným sluhou« (odtud naše podrobiti) i »býti robem, pracovati jako rob« (odtud pak na našem východě i robiť = dělati něco).

PLNICÍ PERO (K. V.). Pero, které je tak vyrobeno, aby se mohlo plniti inkoustem (Füllfeder), lze nazvati po česku bez obavy »perem plnicím«. Přípona -cí má význam velmi široký a znamená výkon, k němuž je věc nějaká určena nebo způsobilá. Že může míti význam nejen činný (honicí pes = který je k tomu, aby honil), nýbrž i trpný, dokazují mnohá přídavná jména toho významu: prací šaty jsou šaty, které lze práti; skládací postel je postel, kterou lze skládati, a pod. nakládací okurka, stiskací knoflík, vázací kravata, tahací harmonika atd. Nespráv-

né jest ovšem v tomto významě příd. jméno plnící, které nalézáme na Vašich oznámeních; plnící je ten, kdo něco plní nebo naplňuje, plnicí je to, co je k plnění; tedy: plnicí pero, plnicí držátko atd.

PŘÍJMENÍ (B. S.). Psáti křestní jméno před jméno rodové (Alois Jirásek) je v češtině (i v jiných jazycích) odedávna ustáleno; důvod tohoto pořádku je v dějinném vývoji našich jmen osobních (v. Gebauer-Ertl, Mluv. česká I, str. 133). Žádati, abychom psali příjmení před křestní jméno, protože jsme se s ním už narodili, anebo viděti v přednosti, která se dává křestnímu jménu, vliv klerikalismu, jsou požadavky a domněnky velmi naivní. — Nahrazovati slovo »stilisovaný« slovem »podmíněný« (podle ruštiny) není možno; nikdo by mu v Čechách tak nerozuměl.

PSANÍ DĚ, TĚ, NĚ (J. Š.) má základ v pravopisu Husově, podle něhož se tyto slabiky psaly na rozdíl od slabik de, te, ne tím způsobem, že se nad n, d, t dělalo znaménko diakritické, tečka. Místo teček nalézáme v pozdějších tiscích 16. stol., zvl. bratrských, tečku prodlouženou na způsob našeho apostrofu anebo změněnou v háček. Z příčin typografických posouvala se tato znaménka označující měkkost souhlásek d, t, n buď do mezery mezi těmito souhláskami a samohláskou následující a psalo se d'e, t'e, n'e (na př. v Kralické bibli), anebo se překládal »vršek« (tečka nebo háček) až docela na následující e (na př. v mluvnici Nudožerského, kde se učí, že »quando liquidam mollem, t. j. vůbec změkčenou souhlásku, e sequitur, stigma, t. j. »vršek«, transit a consona ad ipsam vocalem«). Způsob tento, psáti ně, dě, tě, ustálil se definitivně počátkem 19. stol., neboť v 17., 18. a na počátku 19. stol. držely se stále ještě způsoby starší, t. j. kladení tečky buď na souhlásku nebo na následující e anebo dokonce ještě starší způsob psáti slabiky ně, dě, tě spřežkami nie, die, tie. Návratem k původnímu fonetickému psaní ňe, ďe, ťe, jak to někteří oprávci pravopisu navrhují, nic by se nezískalo, neboť psaní dnešní — jak to právě vývoj našeho tisku ukazuje — jest typograficky mnohem výraznější a praktičtější, a pokud jde o platnost fonetickou, je stejně určité jako psaní ňe. Že by napsané ně mohlo sváděti Čecha, aby je četl jako bě, t. j. n-ě (= nje), jest vyloučeno, protože takových slabik v jazyce vůbec není. Ukazuje-li kdo na nedůslednost toho, že ě v slabikách bě, pě a pod. značí jiný zvuk a v slabikách dě, tě také jiný, zapomíná, že stejná nedůslednost se stanoviska dnešní výslovnosti jest, píšeme-li »k obědu« a »objedu« způsobem rozličným, ač to i ono vyslovujeme stejně, anebo píšeme-li dvojím způsobem »měl« a »mněl«, ač výslovnost je táž. Neboť — a na to je třeba nezapomínati — i pravopis je výsledkem vývoje a vývoj se neděje podle pravítka.

PSOHLAVCI (J. L.). Proč bychom měli psáti »Jiráskovy Psohlavci se nám na divadle líbily«? Či snad proto, že tu jde o divadelní hru, tedy věc neživou? Pak by se však mělo psáti »Jiráskovy Psohlavce se líbily«, protože jména neživých věcí mají v 1. p. množ. tvar akusativní. To není zajisté vážně míněno. Je přece známo z mluvnice, že říkáme »zelené háje se zachmuřily«, ale »zelení hájové, bývali jste moje potěšení«. A ve výraze »Jiráskovi Psohlavci« je ještě o důvod víc.

ROLE (V. M.). »To nehraje žádnou roli« je výraz převzatý z němčiny; bylo o tom mluveno v N. Ř. III, 20. — Započíti, započnu není slovo chybné; doklady z dobrých spisovatelů starších podává Jungmannův Slovník. — Podle Pravidel českého pravopisu píše se »s počátku« a nijak jinak.

SLOVÁCKO (A. M.). Rozdíl mezi slovy »slovenský — slovácký, Slovensko — Slovácko« byl vyložen v N. Ř. II, 221 a j.

SLOŽITI. (J. W.). Že se slovesa »složiti« ve významu zastřeliti (srnce, jelena) užívá takřka obecně mezi myslivci, jest i nám známo. Ale v posudku Jensenovy knihy (v 1. seš. IV. roč. N. Ř.) bylo to slovo vytýkáno za chybu se vším právem. V češtině se slovesa »složiti« v tomto významě nikdy neužívalo; významu »zastřeliti« nabylo v řeči myslivecké (jako mnohá slova jiná) vlivem německým; je to něm. »erlegen« v českém rouše.

SLYŠÍM ZVONITI (J. K.). Zvuk nějakého děje správně vyjadřujeme u slovesa slyšeti neurčitým způsobem: slyšel jsem otce celou noc přecházeti, slyšíme někoho kašlati, mluviti; je možno, kde původce děje neznáme, položiti i pouhý neurčitý způsob, beze jména onoho původce: slyšel jsem stříleti, zvoniti atd. Zrovna tak, jako zrakové pocity u slovesa viděti: vidím jej přecházeti, viděl jsem jej státi pod oknem, viděl jsem jej padnouti (naši spisovatelé se dnes skoro bojí tak psáti, rádi říkají »viděl jsem jej sedícího pod stromem, čekajícího na mne« a pod., což je spíše latinské než české). Ale není možno tak klásti neurčitý způsob trpný. Kdosi napsal o dívce: »Nesměle zaklepala na dveře, označené nápisem »Komptoir«. Ač neslyšela býti vyzvána k vejití, učinila tak.« To není vůbec čeština. Čech by slyšel nebo neslyšel vyzvání, aby vešel, nehledíc k rozličným způsobům jiným, jak by se mohl vyjádřiti (z pokoje se nikdo neozýval, nikdo nezval, aby příchozí vešel atd.).

STŮL (F. B. M.). Slovo »stůl« ve významu stolování, hody, jídlo je tropus nasnadě ležící, a proto velmi rozšířený v jazycích. I v češtině jsou toho doklady staré, že se slova »stůl« užívalo ve významu »jídlo« odedávna. V Životech sv. Otců (8b) se vypravuje o poustevní-

cích, že »stolec postavivše s sebú jej (mnicha) nakrmichu. A když bylo po stole. . ., počěchu snažně prositi i tázati, kudy by mohli osídla diábelského prázdni býti«. Jungmann (IV, 368) cituje z Rady zvířat: »Po stole říkaj: Ten, který nás stvořil, vykoupil a nasytil, buď požehnán atd. K stolu říkaj: Nás a tyto věci, které požívati máme, požehnaj atd.« Podobně v Kralické bibli (1. Kor. 10, 21) se praví: »Nebo nemůžete kalicha Páně píti i kalicha ďáblů; nemůžete účastníci býti stolu Páně i stolu ďáblů«, což se ve výkladu vysvětluje slovy »obcovati t. hodům Páně«. Je tedy název »modlitba před stolem n. po stole« název správný a germanismu v něm viděti netřeba.

SÝKOROVIC POLE (E. Č.). Koncovkami -ic, -ovic (totožnými s ruskými koncovkami -ič, -ovič ve jménech jako Iljič = syn Iljův, Eliášův, Petrovič = syn Petrův) tvořila se jména potomků nebo také poddaných lidí ode jména předkova nebo pánova. Dědic = potomek dědův, královic (královic) = potomek králův, Lobkovic = potomek (poddaný) Lobkův atd. Pádovou koncovkou v 2. p. mn. č. bývala původně jen zeslabená samohláska, t. zv. samohláska jerová, která v češtině zanikla již v dobách předdějinných, takže tento pád byl zdánlivě bez koncovky (takové tvary jsou na př. ryb, z Uher, od přátel); takovým 2. p. mn. č. jsou i tvary na -ovic, jimiž naznačujeme rodinné vlastnictví (učitelovic pole je pole učiteloviců, osob tvořících rod učitelův; pod. Sýkorovic dům, Šebkovic Mařenka atd.). Tyto tvary na -ovic jsou prastaré, a zapomněl se již dávno jejich význam; Gebauer (Histor. mluvn. 3, I, 106) má doklady teprv z 16. stol., ale objevují se již v stol. 14., na př. v Tomkových Základech místopisu praž. puella Kokotovic (děvče, dcera Kokotovic 1365), pod. Mikovic 1385, Sulkovic 1393 atd. Koncovkou -ici a -ovici (mn. č.) tvořila se také jména osad něčího rodu nebo lidu; Lobkovici, Budějovici nebo Budějici bylo sídlo lidu Lobkova, Budějova (= Budivojova). Jako místní jména Košieři (osada košířů, košikářů), Zlatníci (osada zlatníků, dobyvačů zlata na Jílovsku), Dolané (osada obyvatelů dolu), Břežané (osada obyvatelů břehu nebo nějaké březiny a pod.), také místní jména s koncovkou -ici, -ovici z tvaru životného již v starých dobách si utvořila tvar neživotný (Košíře, Zlatníky, Dolany, Lobkovice); 2. p. mn. č. se u nich také posud tvoří způsobem starým (z Košíř, ze Zlatník, z Dolan, z Lobkovic). Také jména Čechy, Uhry, která byla původně mužská jména životná (= Čechové, Češi, Uhři), změnila se podobně ve jména neživotná (Čechy, Uhry) a přijímají dokonce koncovky ženské (k Čechám, v Čechách, v Uhrách proti tvarům k Budějovicům, v Uhřích).

ŠPERKAŘSTVÍ (J. H.). Nezdá-li se Vám název »šperkářská škola« dosti vhodný a pěkný, bylo by snad lépe užívati názvu »škola

klenotnická«. Klenot je staré slovo (byť cizího původu) a hodí se nejen za označení šperků, nýbrž i drahých kamenů a pod.

TVÁŘ (F. Č.). Kdosi prý učí, že slovo t v á ř, kde jím jmenujeme celý obličej, má míti číslo množné, protože jsou na obličeji tváře dvě. Máme prý říkati, že člověk pracuje v potu tváří, že se nám někdo vysmál do tváří a p., ne v potu tváře (anebo, jak se říkává po staru podle vzoru »kost«, v potu tváři) atd. To není správné. T v á ř patří k slovesu t v o ř i t i, a znamená původně »tvor« (v legendě o sv. Kateřině se praví, že »Marii vše tváři chválu pějí«, mořská tvář znamenalo mořské zvíře, mužská, ženská tvář = muž, žena; posud zvířeti říkáme »němá tvář = němý tvor), pak podobu živého tvora (mluvilo se tak o ptačí, holubí »tváři« a pod.), dále obličej (r. 1503 byla v Uherském Hradišti před soudem řeč o vyzvání, aby kdosi kohosi políbil »v druhú tvář«; to sice nebyl obličej, ale také ne »druhá tvář« ve dnešním smyslu); teprv z Rosy († 1689) známe slovo tvář ve významě staršího l í c e, při čemž ovšem starší význam »obličej« žije dále.

VELIKÁN (J. F.). Věta »není velikána, leč ten, ke komu mluví Bůh« má znamenati, jak se domníváme neznajíce kontextu, že jen ten je velikým člověkem, ke komu mluví Bůh. Pak má ovšem slovo »velikán« platnost t. zv. doplňku a bylo by lépe psáti »není velikánem, leč ten atd.«. Kdybyste místo podst. jména chtěl užíti adjektiva, bylo by psáti: »není veliký (nikoli velik), leč ten atd.«. Rozhodující jest ovšem znění originálu.

VYROZUMĚTI (E. H.) má rozkazovací způsob »vyrozuměj, vyrozumějte«; tvar »vyrozumte«, který jste četl (bohužel) v úředních výnosech, je nesprávný. Jedna chyba plodí druhou; protože se místo správného tvaru »oni rozumějí« říká nesprávně »oni rozumí«, tvoří se pak podle tohoto tvaru také nesprávný rozkazovací způsob »vyrozumte« místo »vyrozumějte«.

ZAPŘIČIŇOVATI (J. H.), na př. »chceme tu poukázati na něco, co také zapřičiňuje tento zjev« (Nár. l. 21. 1. 1920), jest slovo nové, zbytečné a nečeské, utvořené zcela řemeslně podle něm. verursachen. Česky řekneme docela prostě »co způsobuje tento zjev, co je příčinou tohoto zjevu«. Tento germanismus je bohužel častý také ve spisovné slovenštině, ač i tam před ním bylo varováno (Pohľady 12, 373).

Z redakce odpovídá Václav Ertl.

Tiskla firma: Th. Venta, společnost s r. o. v Praze-I., Bílkova ul. č. 17.